

Kocsis István: Jászai Mari (A megkoszorúzott) Új változat: 1996-1998 MonodrÁma két részben

Szín: Jászai Mari nappalija. **Bútorzat:** nagy könyvszekrény, íróasztal, heverő, karosszékek, vitrin. **A fehér falakon** William Shakespeare és Széchenyi István portréja. Jászai már túl van az ötvenen, de negyvenévesnek sem látszik. Különbö is köztudomású, hogy Jászai Marinak nem volt kora.

ELSŐ RÉSZ

Jászai Mari a lassan felerősödő fényben jön előre. Kezében Schiller Stuart Mária című darabja. Belelapoz, majd olvasni kezdi a híres nagyjelenet végzetes monológját. Hirtelen mozdulattal eldobja a darabot, csendesen.

Stuart Mária halála most nem érdekel... A magyar színjátszás halála érdekel. Merényletet készítenek elő színjátszásunk ellen. *(Félelmetes nyugalommal.)* A színészkirálynőt, Jászai Marit halálba kergetik, s a színjátszás vele pusztul. *(Hosszabb ideig mozdulatlanul áll, majd kacagásban tör ki.)* Elkívánják, szegénykéim, hogy megjelenjek a „törvényszékük” előtt! Elvárják, hogy nemes, fennkölt, „jászais” beszédet tartsak védelmemre, azaz mulattatásukra! *(Ismét nevet, de nevetése egyre erőltetettebbé válik. Szünet; komoran)* Törvénykezödsi ennyiért! Ha legalább képen is töröltem volna a kis undok színésznőcskét. Bocsánat: hivatását teljesítő művésznőt. De csak szemébe mondtam, hogy minek tartom. Hogy hány művészö van ebben a színházban, egyik kezemen megszámlolhatom. *(Szünet.)* Hát képtelenek felfogni, hogy engem már csak megölni lehet, megalázni nem? Vagy nagyon is tudják?

Leül az egyikkarosszéékbe. Hosszú ideig csend. Majd élesen.

Szokásos ítélete ennek a dicsö Színházi Törvényszéknek: pénzbírság. Havi, félhavi, negyedhavi fizetésmegvonás... Ennyi áll a hatalmukban. Se kaloda, se fővesztés, se máglya... De ha Jászai Mari a vádlott, akkor máglya! Ez lenne hozzá méltó! *(Szünet.)* Negyedszázadon át mindent eltűrték tőlem, hát végre fellázadtak. *(Ingerülten felkacag.)* Hát ha ez a népség engem legyöz... Büntetésül gyengességéért Szókratész mérgepoharának felhajtására ítélem magam. *(Pátosszal.)* Lesz erőm hozzá! A tragika méltó lesz nagy szerepeihez! A halálom méltóságban a Kleopátráéval fog vetekedni! *(Hosszabb szünet, majd öniróniával.)* Belefáradtál a harcba, s pihenni akarsz? A pihenés a gyöztes luxusa. *(Ingerülten.)* Ki hajtja ezt az egész nekem eresztett farkát? Nem hiszem, hogy önszántukból cselekszenek!

Hirtelen feláll, kiegyenesedik.

Vádolhatnak, igen! Háborúságot szítok a színpalak mögött! Szemükbe mondom, hogy rosszul játszanak! Még próbákon is hajszolom öket! Hivatalnokokból hivatásosokat akarok nevelni!... Hát elégük van belőlem! Kész, ennyi. Nyugodj meg, feküdj le, aludd ki magad, ha nem tudsz aludni, olvass. Pályatársaidat csak szánni van jogod, hisz kiszolgáltattottabbak, mint te vagy... Vagy ha nem színésztársaid ellenségeskedése nyugtalanít, ha súlyosabb dologról van szó, nevezd csak szépen nevén a gyereket. *(Határozottan.)* Kezdjük hozzád méltóan! Tehát: elfelejtvén egy pillanatra, hogy mivel vádolnak pályatársaid, nevezd meg a saját vádpontjaidat önmagad ellen! Igen, ismét önvizsgálatnak vetem alá magam: könyörtelen leszek önmagammal szemben! *(Rövid szünet.)* Vádolom hát magam mindazon tetteimért és gondolataimért, amelyek gyengévé tettek. Ilyképpen vádolom magam bünös, lefegyverzö hiszékenységéért. Mivel is kezdjem? Annyi mindent nem tudok megbocsátani önmagamnak. *(Keményen.)* Kényelmességből elhittem magammal, hogy az ember kevésbé hitvány, mint amilyenek látszik. *(Szünet.)* El fogok menni a tárgyalásra. Nem én leszek az, aki megszegyenülten távozik. Miért is ne tartanám meg utolsó trónbeszédemet?

Fel-alá sétál; gyűlölettel.

A legaljasabbak úgy tesznek majd, mintha védelmükbe vennének. Védelmemül felhozzák gyermekkoromat, s hogy csak hat osztályt jártam. Valaki nagy jóindulattal a markotányoslányról beszél, aki megjárta az osztrák–porosz háborút! Hülyék! A gyermek- és ifjúkoromra ne hivatkozzatok, én azt nem szégyellem, nemcsak hogy nem szégyellem, de büszke vagyok rá, hogy túléltem. Egyikötök sem élte volna túl, legalábbis ép lélekkel nem.

Megáll; csendesen.

Nem szégyellem, sőt büszke vagyok gyermek- és kamaszkoromra, csak megbocsátani nem tudom, se apámnak, se senki környezetembelinek, se a világnak, se önmagamnak. *(Gúnyosan.)* Kezdjük veled, apám, jó? Neked köszönhetem, hogy nagy színész nő vagyok, a te komédiásvéred csörgedezik az ereimben. Mit köszönhetek még neked? A válaszon, úgy hiszem, akár jövő ilyenkorig gondolkozhatnék. *(Nyugodt hangon.)* Nincs bennem irántad érzés: se szeretet, se gyűlölet... Nem akarnék rád emlékezni, de ezek a hülyék, akik célul tűzték ki, hogy elvegyék a kedvemet az élettől, kényszerítenek! Ha már nem áll módjukban, hogy halálra ítéljenek, hát szép csendesen, szívósan halálra sorvasztanak! Például eszembe juttatnak téged. *(Kiabálva.)* Nem akarok rád emlékezni.

Lassanegy karosszékhez megy, leül, hosszú ideig mozdulatlanul, hangtalanul ül. Majd csendesen.

Apám vízbe áztatott kötéllel vert... Apám vert, vert, vert – okkal, ok nélkül... Mikor ő engem vert, akkor hivatása magaslátán állott, az én verésem neki sikerélményt hozott, amikor vert, akkor ő a világ legnagyobb színésznőnek képzelte magát. *(Egyre jobban összekucorodik a karosszékben.)* A világ legnagyobb színésznővé válhattál volna, te szerencsétlen, jelentéktelen ácsmester, ha nem elégszel meg az olcsó sikerrel. De neked a sikerhez elég volt annyi közönség, amennyi összegyűlt látni, hogyan versz minket, édesgyermekeidet... Ő, közönsége kitarató volt. Mindig megjelentek a kerítés fölött vagy az ablak mögött a nagy kíváncsi szemek, várakozás ült bennük, mintha keresztre feszítést látni jöttek volna. Sosem kegyelmezett apám. Ő Istentől nyert jogával élt, kötelességét teljesítette. A kegyes, a szent, akit Győrben csak Szent Józsefnek neveztek. Ács volt, mint Szent József. *(Szünet; felkiált.)* Ellenem fordult pályatársaim! Melyikötök tud ily borzalmas történetet előadni atya és gyermek kapcsolatáról? De nem mesét kérek. Valóságot. Önletrajzot.

Feláll, gunyorosan mosolyog.

Aki nem játssza meg közületek a jóindulatút, hanem nyíltan támad, ki meri mutatni rosszindulatát, az mivel fog előhozakodni a Színházi Törvényszéken? Elnézést: a trónfosztásomon. Nem nehéz kitalálni. Az úgynevezett botrányos magánéletemmel, nem igaz? Csak nyugodtan, barátocskáim. *(Felnevet.)* Jászai Mari hírhedt viharos szerelmi élete! Na hiszen, ha olyan viharos lett volna, amilyennek híresztelik! Tulajdonképpen vállalnám! Miért ne? Hiszen az irigyeim híresztelik! *(Szünet; legyint.)* Viharos szerelmi élet. Mi az, hogy viharos? Én nem viharosnak látom magánéletemet, hanem száználmasnak és gyarlónak. És nem érdekel, ha kívülről még gyarlóbbnak látszik, mint amilyen volt.

Tétován elindul, megáll, visszaül a karosszékbe, mint akinek nincs mit kezdenie az idejével; hosszabb szünet után élesen.

Nem, mégsem vagyok kényükre-kedvükre kiszolgáltatva! Megedzett engem az élet! Védeni fogom a koronámat! Mi lenne, ha én firkálnék vádiratot drága művésztársaim ellen? Tudok ám én írni! És nem restellem méregbe mártani a tollamat. Méregbe? Minek? Az igazság szent vizébe. Lerántván szép álarocskájukat, közszemlére teszem igazi arcukat. Kezdjük talán a direktor úrral. A drágálátossal, a hatalmas tehetségű színházvezetővel, Tóth Imrécskével, dicső igazgatónkkal. Csak az nem vezeti orránál fogva, akitől nem fél. De majdnem mindenkitől fél. Még tőlem is. Hogy mert ez ellenem fordulni? *(Szünet, gunyorosan.)* Oly nagy kedvvel mered újabban, direktorom, az általam javasolt darabokat másorra nem tűzni! Megérezted, hogy hatalmam gyengülőben? Neked aztán igazán nem bocsátok meg... Érdemesebbet ültetek helyett az igazgatói székbe. Mikor hatalmat kaptál, miként az lenni szokott, visszaéltél vele. Adj hatalmat felebarátodnak, s kiismered! Ismered-e a mondást? *(Ironikus nevetéssel.)* Én a kivételeket szeretem. Te nem vagy az. Nem tehetsz róla.

Feláll, indulatosan.

Nem az ő bíraskodásukat fogadom el magam fölött, hanem a magamét!

Az íróasztalhoz siet, leül, rácsap az asztalra.

Folytassuk hát a könyörtelenül igazságos tárgyalást! Ügyész: Jászai Mari, bíró: Jászai Mari, vádlott: Jászai Mari. Egyenrangú felek csapnak itt össze, nagy lesz itt a harc. Ügyész, tied a szó! Pénzbírság kizárva! Követelhető ítélet: életfogytiglani kizárás a színházból vagy halál. A vádlott szempontjából a kettő minden bizonnyal egy és ugyanaz.

Feláll, lehajtott fejjel kezd.

Elismerem, hogy féktelen természetem van! De ezzel senki másnak annyit nem ártottam, mint önmagamnak. Mert nekem jobban fáj az ütés, amit adok, mint annak, aki kapja. A büntudatom már-már természetellenes. A büntudatom az égig ér. A büntudatom legyőzhetetlen! Ezt a szegény, általam megsértett Török Irmát, kinek védelmében összehívták ellenem a díszes Színházi Törvényszéket, őt is megkövettem volna, ha nem ismerem fel idejében, hogy felbujtották. Szükségük van egy álokra, hogy le-sújthassanak! *(Szünet.)* Legnagyobb a büntudatom legtisztább szerelmesem, költő szerelmesem, Reviczky Gyula ellen elkövetett vétkemért. Szerelmemet, a nagy költőt és a még nagyobb embert halálos betegsége idején hagytam ott. Tudom, hogy nem ment fel, hogy akkor már nem voltam szerelmes bele. Meg kellett volna játszanom, hogy egyre örültebben szeretem, hogy az életkedvét visszakapja. Sikerült volna megjátszanom, jó komédiás nő vagyok. *(Nagyon zaklatottan.)* Mondhatnám: megjátszott szerelemmel megaláztam volna azt a Reviczky Gyulát, akit már nem szerettem. Nem lett volna méltó? Nem lett volna méltó, csak emberséges

cselekedet lett volna?(*Rövid szünet.*) Milyen könnyű azoknak, akik még önmaguknak is képesek megbocsátani. (*Ellágyul a hangja.*) Milyen gyönyörű verseket írtál hozzám, költő szerelmem. (*Csendesen mondja.*) Új nap ragyog fel életemre, / Egy drága, ritka nő szerelme, / Szívem új életvágyra lobban / Csókodtul ölelő karodban. / Úristen hagyj sokáig élnem... / Szívemben annyi még az ének / Szegény fakó fülemülédnek. (*Szünetet tart, lehajtott fejjel áll. Folytatja.*) Szerelmed máglyáján adjam ki lelkem, / Hadd égjen a pogány, ki a halálon / Túl sem hisz másban, csak a szerelemben. (*Szünet.*) Azzal a zsebkendővel, mit te adtál / Törlöm le hűtlen, izzadtságomat – / Csak izzadtságomat, nem könnyemet!

Lehajtja ismét a fejét. Hosszú ideig áll mozdulatlanul. Majd csendesen.

Ha sikerülne legyőznöm tisztességes önmagamot, jaj lenne az ellenségeimnek. (*Rövid szünet; erélyesen.*)Megfeledezte a vádlotti minőségéről, Jászai Mari! Ügyész, bíró, vádlott Jászai, felébredni! (*Szünet, majd fejét felszegve, büszke mosollyal.*) Hát ki is ez a vádlott?! Egy hat elemít végzett színésznőcske, mi?! Igen, hat elemít végeztem, de ki ma a legműveltebb színésze a Nemzeti Színháznak?! Ki beszél legtöbb nyelven? Ki olvasott el legtöbb könyvet? Én! Kinek jelentek meg tanulmányai folyóiratokban? Nekem. Kit szoktak meghívni tudományos előadásokat tartani?! Engem! Ki tagja a Nemzeti művészei közül a Petőfi Társaságnak? Én a Petőfi Társaságban még a magyar közjogról, a magyar alkotmányról, még a Szent Korona tanáról és misztériumáról is tartottam előadást... Fel fogom előadásomat színésztársaimnak is olvasni... Büntetésképpen.

Fel-alá sétál, majd megáll az íróasztal mögött.

Igen, vádlott vagyok, vádlott vagyok, de dicsekszem, dicsekszem és dicsekszem. Dicsekszem, mert van mivel! Vádolni is fogom magam, nem kell megijedni, mert van mivel! (*Mély gúnyjal.*) Önző vagyok például! Önző hát! Önző módon csak önmagammal foglalkozom már hetek óta. (*Szünet; élesen.*) Hát kinek a bajával foglalkoznék, ha éppen én vagyok az, akit ellenségei igyekeznek sarokba szorítani, kiszorítani az életből, ha éppen én vagyok az, aki segítségre szorul, mert számosak ellenségei, akik megsemmisíteni akarják?! Hát csak a gyerek nem veszi észre, hogy ez a színházi törvényszéki komédia csak nyitánya a tragédiának! (*Ordít.*) Nem ok nélkül játszad az én most a halál gondolatával, mint egy hisztérika. Nem vagyok én Márkus Emília, én Jászai Mari vagyok! (*Szünet, majd nyugodtabban.*)Önmagammal foglalkozó önző volnék? Hát még tetézem valamivel: nemcsak önző leszek, hanem öntelt is. Ki fogom ragasztani – hogy pukkadjanak meg az irigységtől színésznőtársaim, drágalátosak –, ki fogom ragasztani színházunk kapujára egyik jeles vidéki színházunk *Elektra*-színlapját, melyen ez áll főhelyen: A címszerepet játssza Rónai Karola, aki ezt a szerepet Pesten, a Nemzeti Színházban Jászai Maritól megnézte. (*Dölyfösen néz, majd ismét lehajtja a fejét, csendesen.*) Megint kiestem a vádlott szerepéből... Fegyelmezetlen vagyok, úgy látszik. Elnézést. Hajlandó vagyok megtört szívvel tovább töprengeni: mi is hozható fel még ellenem? Nem hallgatok el semmit, ígérem. (*Hadarja.*)Vádolom önmagamot, dölyfös, kiengesztelhetetlen Jászai Marit, hogy méltánytalanul viszonyultam pályatársaimhoz. (*Felemeli a fejét.*) Azt voltam képes elvárni tőlük, hogy méltóak legyenek hivatásukhoz. (*Elmosolyodik, majd gunyorosan.*)Édes, kedves Márkus Emília, veled kezdeném, a te megkövetéssel, mert téged nemcsak megvetettek, gyűlöltek is... Engesztelésedre mondom, hogy méltónak tartottalak arra is, hogy harcoljak ellened – a magam és a színház érdekében. Ó, mennyi erőmet pazaroltam el az ellened folytatott küzdelemben, reménytelen küzdelemben. Érezd jól magad, drága Emmucikám, nem kívánok többé lehetlent tőled, légy, aki lenni tudsz: sikeres, jelentéktelen színésznő. Ezen bevezető után pedig mindent visszavonok, amit hosszú pályatársi kapcsolatunk alatt ellened felhoztam... Rád olvastam, hogy szerepfaló vagy. Most még hozzáteszem, megkövetésed e magasztos pillanatában hozzáteszem, hogy jól tetted. És légy továbbra is oly falánk, mint eddig voltál. Mentséget pedig ne keress rá: hisz minden valamirevaló színésznő szerepfaló. Rád olvastam haragos tekintettel, hogy talpnyaló vagy. Most ezt teszem hozzá szelíd mosollyal: ügyes talpnyaló vagy. Féltre ne érts. Ezt komoly dicséretnek szántam. Megmagyarázom: te nem született talpnyaló vagy, te mindig csak jó szerepért voltál képes megalázkodni. Észre kellett volna vennem, hogy mosolygó megalázkodásod fegyver... Képtelen vagyok ironikusan folytatni, ugyanis igazad van: a látszatszínház törvényei szerint egy érvényesülni akaró színésznő számára minden fegyver megengedett. A lelkedben harag, szorongás, az arcodon mézédés mosoly. De szorongatott helyzetekben, amikor csábos mosolyod már nem használ, pillanatok alatt képes vagy marásra kész, félelmetes kígyóvá átalakulni. E képességedért mindig nagyon csodáltalak.

Eljön az asztaltól, leül egy karosszékbe, elmosolyodik.

Márkus, méltóságom alulnak tartottam, hogy tudomásodra hozzam, de most bevallanám: én harcoltam ki számodra a Nórát. Jó is voltál benne, sokkal jobb, mint az egekig magasztalt Susanne Després. Te igaz voltál Nórában, ő hamis. Tudod, milyen a magyar kritika: a hamisat igazolja, ha a hamisság import, márpedig Després nem is akármilyen importcikk: francia importcikk. (*Rövid szünet után egyre ellenségesebben.*) Igen, én fordítottam le a darabot, s ezzel adtam át Paulaynak: a Nóra szerepe Márkusé, különben visszaveszem. De abban a percben is gyűlöltek... Színházszerepéből voltam jó hozzád életemben egyszer. (*Rövid szünet.*) Azon csodálkozom: hogyan lehettél te abban a szerepben jó? Öntudat nélküli lény vagy. Valahányszor szemedbe mondtam, hogy nincs

erkölcsi érzéked, ártatlan szemeket meresztetél rám. Képtelen voltál felfogni, hogy erkölcstelen dolgot a színház ellen is el lehet követni. Mindig csak a magad javát tartottad szem előtt, a színházét soha. (*Hirtelen nagyon élesen.*) Gyűlöllek, és nem bocsátok meg neked semmit, felelős vagy a színházunk romlásáért, porig hajolnak előtted ennek a nyomorult színháznak a férfiatlan, gerinctelen vezetői, minden akaratod teljesül, és egyetlen olyan akaratod nincs, amelyikért tisztelhetnék. (*Rövid szünet, majd csendesesen.*) El akartam hitetni magammal, hogy nem gyűlöllek. Úgy látszik, nem sikerült. (*Felnevet.*) Pályatársaim gyűlöletének vétkében, úgy látszik, bűnösnek találtak. (*Csendesen.*) Szigeti Józsefet szerettem, tehetséges volt, és igazi férfi, önzetlen, áldozatkész, okos... Ő volt a legszerényebb, pedig vezetőnek született. Sajnos, a törtetéshez nem volt adottsága, így nem lett belőle direktor. (*Hosszabb szünet; nagyon komolyan.*) A nagy színészelődeink emlékét méltó módon tisztetem. Senki annyira nem tiszteli, mint én. Erekyként őrzöm a nagy Kántorné egyik jelmezét. Hogy elérzékenyültem, mikor e drága ereklyéhez hozzájutottam. Kimondhatatlan hálát érzek az iránt, aki a tragika névnek tisztességét szerzett. (*Elérzékenyül.*) Kántorné, első nagy tragikánk! (*Hosszú szünet; csendesesen.*) Felteszem magamnak azért a kérdést, hogy vajon pályatársként is oly igazán megbecsültem és szerettem volna a nagy Kántornét? (*Szünet.*) Igennel merek válaszolni erre a kérdésre. Képes vagyok hálára. Hisz Prielle Kornélia iránt is képes voltam hálát érezni, csupán azért, mert nem bántott, amikor büntetlenül megtehetette volna. És Szigligeti iránt, aki önzetlenül gyámoltott, amikor a Nemzetihez kerültem. És legnagyobb, méltán világhírű direktorom, Paulay Ede iránt. (*Magába mélyed, rövid szünet, majd derűsen.*) Nem igaz, hát nem igaz, hogy Márkus Emíliaval szembeni gyűlöletem bizonyítja, hogy én kiengesztelhetetlen volnék... Hát nemhogy kiengesztelhetetlen nem vagyok, de még haragtartó se! Mivel magyarázható különben, hogy Felekyné Munkácsy Flóra iránt úgy megengesztelődtem? Ó, hogy utáltam, gyűlöltem a Feleky házaspárt, rossz érzés fogott el, ha megtudtam, hogy játszanom kell velük. Mert amikor kiszolgáltattot kezdő voltam itt a Nemzetinél, akkor mindent elkövettek, hogy megbuktassanak. Úgy intrikáltak ellenem, mintha én azért jöttem volna, hogy Felekyné szerepeit elvegyem. Pedig én Felekynének sose ártottam! Hogy miért voltam én évekig szálla a szemükben? Felbízathatták őket. Márkus vagy valaki más, na mindegy. Feleky, felesége parancsára, egyszerűen nem mondta el a végszavakat, hogy belesüljek a szerepeimbe. Jó színész volt különben! Senkinek annyi rosszat nem köszönhetek, mint Felekynének, talán még Márkus Emíliának se... Mégis, ha róluk volt szó, le tudtam győzni gyűlöletemet. Megvan ennek a magyarázata. Érdemes ezen elgondolkozni... S azon is, hogyan történhetett meg az, hogy amikor Felekynével, a már özvegy, százszorosan védtelen Felekynével úgy elbántak: elüldözték alávaló eszközökkel, képes voltam felháborodni, tiltakozni... És még szánalmat érezni is iránta. Én már a régi, még le nem győzött Felekyné cselekedeteit is más szemmel nézem. Az erős Felekynére én rámondtam, hogy önző, kapzsi, vaskarmú boszorkány! Pedig dehogyis volt ő olyan, amilyennek én láttam. Egészen rendkívüli, amit én most látok annak a hajdanvolt Felekynének a viselkedése mögött. Előtte a szemei, nem az öregkori megtört, hanem a régi éles tekintetű szemei. Valami volt abban a tekintetben a tiedből is, Márkus Emmuci, de a tiedben nincs az övéből semmi... A te tigrismacska-tekinteted mögött nincs mélység... A te tigris-tekinteted csak ügyes utáztat, az övé valódi volt!... Érthetetlen, megdöbbentő, hogy Felekyné tekintetétől mégsem rettegtek annyira a direktorok meg intendánsok, mint a tiedtől... Azt hiszem, most már tudom ennek a titkát: mert a tekintetében, a leggyönyörűbb asszonyi szem legmélyén látható volt a rém: a szűkölő, rettenetes félelem a kiszolgáltatottságtól... Nagy titok van emögött, alig értem. Olyan volt ez a Felekyné Munkácsy Flóra, olyan volt... A csőre töltött puskával közeledő vadászt megszimuloló tigris lehet olyan, amilyen ő volt. A legkétségbeesettebb ugrásra mindig kész, gyilkos golyótól rettegő tigris! Csak most kezdem megérteni. Rendkívüli érzéke volt a veszély megérzéséhez... Igen, mint a dzsungel vadállatainak. Kegyetlen volt, asszony-tigris, állandó készenlétben a támadással védekezésre, mert mindenben veszélyt szimatolt. Oktalanul vajon?! Hát nem állandó veszélyhelyzetben, kiszolgáltatottságban él a színésznőség?! Felekyné felkészült az önvédelemre. (*Szünet; továbbra is kedélyesen.*) Én most már azt is megbocsátom nekik, hogy olyan harácsoló életmódot folytattak. Harácsoltak, persze, mert mindig érezték, hogy bizonytalan a holnapi napjuk. (*Szelíd nevetéssel.*) A harácsolásra a jubileumokat tartották a legjobb alkalmaknak. Törődtek is ők azzal, hogy megszóljuk, kinevetjük őket a rengeteg jubilálásért! Minek is törődtek volna vele?! Szerintem volt abban még valami tiszteletreméltó kihívás is, ahogyan az izléstelenségig menően halmozták egymásra a jubileumokat. Megtartották külön-külön a huszonöt éves színészi jubileumukat, aztán tovább a harminc- és negyvenéveset, ahány városban csak lehetett, annyiban... Ismét külön-külön megülték a nemzeti színházi tagságuk jubileumát Budapesten és vidéken. Jól tették! Miért ne jubiláltak volna annyit, ha volt gyomruk hozzá. A színész úgy küzdjön anyagi meg erkölcsi kiszolgáltatottsága ellen, ahogyan csak tud. (*Szünet; élesen.*) Különben Felekyné Munkácsy Flóra belehalt abba, hogy lekényszerítették a színpadról. Kinek a lelkén szárad a halála? Egy rongy direktornak. Akinek mit számított, hogy ez a nő – akármilyennek látszott is a jelleme – hosszú ideig díszce volt a színháznak! (*Szünet; ironikusan.*) Hogy én milyen gyanútlan, ártatlan-bambán jöttem be ebbe a dzsungelbe, s mégis győztem, színészkirálynőségig vittem. Most ugyan veszélyben a koronám...

Feláll, elindul, fel-alá sétál, hirtelen felnevet.

Üljön össze ezerszer ellenem a Színházi Törvényszék, mit bánom... Ez komédia. Megpróbálnak megalázni fél havi fizetésem levonásával. Csak tegyék... Megszervezem a védelmemet! Majd megtalálom a módját.

Magába mélyed, tekintete megenyhül, leül a szőnyegre, elengedi magát, mosolyog.

Rút hálátlanság panaszkodnom a sorsra. Még most, ezen a kegyetlen napon is. A színészetnek én csak köszönhetek! Színház! Te egyedüli otthonom e földön. Olyan szépen indult minden, mint a mesében. Jött a német császár Pestre látogatóba, kíséretében diplomaták, de színházhoz értő újságírók is. A legtekintélyesebb berlini lap főszerkesztője és szerkesztőtársai – színházszeretők és színházhoz értők lévén – leváltak a császár kíséretéről, s eljöttek megnézni az *Élektrá*-t. Előadás után ily szavakkal gratuláltak: Császárt látni jöttünk, de a művészet királynőjét találtuk itt. Meg így: Itt csoda történt, mert nálunk előadhatatlannak tartják az *Élektrá*-t, itt óriási siker: mennyi múlik egy igazán nagy művésznőn. Cikkben is megírták, hogy életükben színházi előadás akkora hatással nem volt rájuk, mint a mi *Élektrá*-nk, hogy akármennyire hihetetlen, csodával határos, de Budapesten Szophoklész divatos színműíró, az *Élektra* pedig kasszadarab – Jászai Mari utólrétegetlen művészetének köszönhetően. A cikk után jött a meghívás. Hogy én akkor milyen kapós menyecske voltam! Selar, a nagy impresszárió tíz éven keresztül járt hozzám Berlinből, és mindenáron ki akart csábítani a német színpadra. Mindig mondtam neki: Énrám itt van szükség. Ő pedig ezt: Meg fogja még ezt bánni!

Feláll, kihúzzamagát, majd keményen.

A színház direktora jóvá mer hagyni megszegyenítő procedúrákat ellenem? (*Mély gúnyval.*) Mi is ennek az új kitalációnak a neve? Színházi Törvényszék. Szép, hangzatos, nem mondom. (*Szünet; komoran.*) Milyen nevetséges! Most húsz-huszonöt pályatársam, kik a halálotat kívánják, legszívesebben mérget itatnának velem, összeül vitatkozni, hogy fél havi vagy negyedhavi fizetésemet vonják-e le megszegyenítésemül. (*Ironikusán.*) Ki kellene bővíteni ennek a színházi törvényszékek a hatáskörét. Hát miféle törvénykező testület az, amelyik halálos ítéletet nem hozhat? Ha törvényszék, akkor legyen törvényszék!

Fáradtan leül, majd csendesen.

Nevetséges vagy, hagyd már abba. Ha képes vagy még egy csepp önuralomra, ne törődj többé számalomra méltó, szegény, kiszolgáltatott pályatársaidal. Ellened fordultak, na és? (*Türelmetlenül.*) Fejezzük már be végre! Annyi történik, hogy szegénykék megpróbálnak megalázni, de magukat alázzák meg ezzel a szerencsétlen tárgyalással. (*Hirtelenelhallgat, majd élesen.*) Nem annyi történik! Annyi történik, hogy a magyar színjátszásnak befellegzett. És Jászai Mari pályájának is. És életének!... Ezerszer támadtam meg őket keményebben, de csak most mernek visszaütni. Ki az, akinek már vissza lehet ütni? (*Gúnyorosán.*) Trónfosztott színészkirálynő?... Meg akarnak alázni, mert sejtik, hogy nem élem túl.

Letérdepel; előbb halkán, majd egyrehangosabban.

Legnagyobb kérésze a nemes emberi léleknek, Shakespeare! Vajon te nem azért hagyta abba hivatásod gyakorlását oly hamar, s vonultál vissza Stratfordodba önkéntes száműzetésbe, mert felismerted, hogy reménytelen szép, nagy küzdelmed?... Eltelt néhány évszázad, hatalmas erejű drámáidat milliárdok nézték meg, és azok a milliárdok megmaradtak olyanoknak, mint amilyenek a veled való találkozásuk előtt voltak: számalmasoknak, kiszolgáltatottaknak, zsarnok- vagy szolgálalkúeknek... És tudod... Ha te most kezdenéd, vagy ha csak most fedeznének fel: ha óriási, megérdemelt kultuszod nem állna a hátad mögött, téged is visszautasítanának, nem játszanák egyetlen darabodat se, mint ahogy annak idején, három évszázaddal ezelőtt se lettek volna esélyeid, ha a direktor, kinek benyújtottad darabjaidat, nem minden idők legjobb színidirektora lett volna, te magad, William Shakespeare. Drámaszerzőként beálltál direktornak: zseniális ötlet volt, ilyen zseniális ötlet egyetlen darabodban sincs, ennek az ötletnek köszönheted, hogy vagy. Ki hallana ma Shakespeare drámaszerzőről, ha Shakespeare direktor úr annak idején nem segíti színpadra műveit?!... Te már akkor is tudtad, hogy a drámaírás legnagyobb ellensége a színház? Követte példátat drámaszerző utódaid közül egy Molière nevű francia és egy Szigligeti nevű magyar, ők is beálltak direktornak, hogy darabjaikat műsorra tűzhessék. De javult is valamelyest a helyzet a te korod óta, ha nem is lényegesen. Két franciának, Corneille és Racine a nevük, eredeti, öntörvényű alkotókként sikerült magukat elfogadtatni – szerencsés véletlenek közrejátszása folytán – a direktorokkal, egy németnek is sikerült, Schiller a neve, egy norvégnak is, Ibsen nevűnek, és tudd meg, hogy két zseniális magyar is akadt, Katona József és Madách Imre, akik a színház kemény szavának, hogy elhivatott létükre hivatalnökká alázkodjanak, nem engedelmeskedtek, és zseniális darabokat írtak... No, nem oly sokat, mint ha a színház támogatta volna őket... De a fontos az, hogy már játszottuk őket, sikerült tehát nálunk is két elhivatott drámaszerzőt rákényszeríteni a színházra. Szomorúan teszem hozzá, hogy csak haláluk után. Hej, ha megérhették volna szegények első bemutatójukat... Biztató dolgokat akartam mondani neked, William Shakespeare, drámaszerző legnagyobbja; gondolom, sikerült... És elsősorban önmagamot megnyugtatni, sőt meggyőzni önmagamot, hogy hivatásomat van értelme tovább folytatnom.

Feláll, előrejön; nagyon nyugodtan, határozottan.

Egyetlen gondom, hogy holnap este fel kell lépnem a *Stuart Mária*-ban; rég nem játszottuk, át kell vennem a szöveget.

Fölveszi a földről a szövegkönyvet, leül, megpróbálemélyedni benne. Felnéz, majd nagyon gyámoltalanul.

Stuart Mária az egyik kedvenc szerepem... Azt hiszem, jól alakítom. A kritika szerint nagyon jól. A kritika szerint harmincnek sem látszom ebben a szerepben. Talán ezért örülök olyan nagyon annak, hogy még játszhatom ezt a szerepet. A különös csak az, hogy Mária királynő ellenfelével, Erzsébet királynővel érzek együtt. Itt a szobámban, persze, a színpadon nem engedhetem meg magamnak ezt a luxust. Szeretem Erzsébet királynőt, és mindent megbocsátok neki, mert szinte olyan rettenetes, rémregénybe illő gyermek- és ifjúkora volt, mint nekem, nemegyszer hajszálon függött az élete, miként az enyém is. Mária királynő viszont mesebeli kastélyok úrnőjeként nőtt fel, mindent tálcán kapott, a koronáját is. Hát melyikükkel érezhetnék együtt? (*Szünet, majd felnevet.*) Melyikükkel? Attól függ, melyik Stuart Mária-ra és melyik Tudor Erzsébetre gondolunk! Merthogy vannak a drámabéliek és vannak a történelmieket... Ó, én elköttem azt a hibát, amikor megtudtam, hogy Schiller nagy drámája Stuart Mária-ját fogom alakítani, elköttem azt a jóvátehetetlen hibát, hogy tanulmányozni kezdtem a skót királyasszony valódi történetét, és megismertem azt a Mária királynőt, akinek mindig el kell felejtenem, valahányszor a Schiller-darabban fellépek. (*Szünet; nagyon komolyan.*) Írjak-e én drámát a valódi Stuart Mária-ról? Arról, aki nem akart alakoskodni, nem akart hazudni... Nem akart cselekvő részese lenni annak a nagy hazugságnak, annak a hatalmas szélhámoságnak, hogy beavatatlan is uralkodhat Isten kegyelméből... Egyetlen kérdés volt fontos számára: Isten kiválasztja-e őt szakrális uralkodónak... Várva várta, hogy Isten jelt adjon... Ki akarta érdemelni Isten arcának megpillantását... Az Igazság látását... Mit tekintett királyhoz méltó feladatnak?! Hogy felébressze kora, az újkor eleje káprázataival megrontott embert bódultságából! Megsegítse a megvilágosodás útjait reménytelenül keresőket!... Vissza akarta vezetni népét a régi hagyományok útjára... A szakrális élet útjára... Istenhez akarta visszavezetni őket... Nem csoda tehát, hogy nem tudott úgy uralkodni, mint Erzsébet... Képtelenné vált úgy uralkodni... Ó, mindennek hiteles magyarázatát bizonyosan nem is tudta... De szakrális fejedelem akart lenni, aki Híd az Ég és a Föld között... Tragédiája: nem vált szakrális fejedelemmé, de csak szakrális fejedelemként tudott volna uralkodni... Ha a Föld csodás káprázatai elfedték volna az ő látása elől is a valódi fényt: az Ég fényét, s az Eget képes lett volna megtagadni, akkor úgy élt volna ő is, mint a többi diktátor: jelentéktelen földi sikerekre cserélve fel az örökkévalóságot... De az örökkévalóságra függesztvén tekintetét, vereségében is diadalmaskodott: vereségében nem megsemmisült, hanem belépett az örökkévalóság kapuján... Kiállta a legnagyobb próbát... Mit sugalmaz a történelmi Stuart Mária tragédiája? Nem többet, nem kevesebbet, mint azt, hogy csak az győzedelmeskedhet, aki nem győzedelmeskedik... Félelmetes, nem?! Vereségében diadalmaskodott: nem megsemmisült, hanem belépett az örökkévalóság kapuján. (*Szünet; csendesesen.*) Vissza a földre, Jászai Mari... Stuart Mária és Tudor Erzsébet királyok voltak, te csak komédiásnő vagy. (*Szünet; öniróniával.*) Ó, az Erzsébet királynő sorsával talán mégis joggal vetem egybe az enyémet. A magunk pályáján mindketten feljutottunk a csúcra, mindketten megtudhattuk, hogy a csúcson sem az örök boldogság várja a harcost. A megkínzott gyermek, a megpiport lelkű kamasz felkísért minket oda is? (*Hosszú szünet, majd szomorú mosollyal.*) Az untig ismételt vigasz: szerencséd, Jászai Mari, hogy a pokol fenekén kezdted, hisz azért vagy a legerősebb a száználmas magadfajta közül, mert emberfeletti erőre volt szükséged a pokol fenekéről a világosságra fölkapaszkodni... Nem sikerült még elfelejtened, ugye, a Szemere nevű kis falut, ahova dajkának küldött apád, de ahol robotra kényszerítettek, ami egy felnőttest is megviselt volna. (*Akadozva, egyre gyámoltalanabban.*) Hogy folyt a kapa nyelén végig a vér a kezemből... Milyen jövő felé kergettek? Tízéves koromban már loptam: kiscseléd voltam Győrött, kegyetlenül bántak velem, én bosszúból loptam gazdáimtól egy forintot... Még egyszer próbáltam lopni... Nem sikerült, nem volt erőm hozzá... Miután kijártam a hat elemít, egy kiskocsmába adtak szolgálónak... Azután még vagy öt helyen szolgáltam... A bécsi helyemen, a vackomon éjjel a patkányok belerágtak a hajamba... Az arcomba is belekaptak, nemegyszer erre ébredtem... Aztán egy pesti sörcsarnokba kerültem... Onnan is hamar szélnek eresztettek. Fogalmam sincs, miért küldtek el mindenünnen, miért nem feleltem meg cselédnek... A Zrínyi-házban is szolgáltam, ott ismerkedtem össze egy bűvész házaspárral... Ezek elvittek magukkal – cselédnek. Amikor ők felmondtak nekem, akkor tört ki a háború... Én tizenhat esztendő voltam már, egy magyar markotányos vett magához... Ezer meg ezer katona közt védtelen... Hogy miképpen történhetett, hogy nem erőszakoltak meg ezereken? Na, nem lebegett dicsfény a fejem fölött... Védekezni se tudtam volna... Engem Solymosi Károly őrmester mentett meg – a többiektől... Ő maga, persze, megerőszkolt. Oly iszonyúan fáj, hogy nehezen fogtam fel, mi is történik velem... Ez volt az én nászéjszakám... Ami még történt a háborúban... Az ütközetek... A sebesült katonák. Vízet, vizet, vizet... – esdekeltek. Hordtam nekik a vizet golyózáporban... És széthasogattam az ingemet meg az alsószoknyámat, és kötöztem a sebesülteket... A golyók kikerültek. Százan haltak meg körülöttem, engem a golyók nem bántottak... A nagy futás... Mindenki futott... A végén rám kérdeztek, mit szeretnék jobban: érdemkeresztet vagy pénzt... Háromszáz forintot kaptam, nagy pénz volt az akkor. Ki lehetett belőle ruházkodni. (*Felemeli a hangját.*) A színház mennyivel tisztességesebb hely, mint a katonai tábor? Színészéletem első napján megerőszkolt egy „tisztos” színigazgató egy piszkos ruhatárban... Sikoltani se mertem, annyira félttem, hogy elkerget a társulattól... Még nem voltam Jászai Mari, az ünnepeit, irigyelt és

rettegett, de már legalább egy éve színész voltam, amikor kénytelen-kelletlen szeretője lettem egy undok, adósságleveleimmel zsaroló ügyvédbojtárnak... Aztán saját akaratomból kitarítottja lettem Balázsy kegyelmes úrnak, mert a színház, mely a munkámat elfogadta, egyáltalán nem fizetett gázsit. Mindezekért én nem ítélem el magam, mindezek nem is velem történtek meg, az a tudatlan, naiv, szerencsétlen, kiszolgáltatott lány még nem én voltam. Én még nem is születtem meg. Én a születésem az öntudatosodásom napjától számítom. *(Felnevet.)* Jászai Mari ezért fiatalabb húsz évvel, mint a vele egy esztendőben született szerencsések. *(Csendesen.)* És ezzel gyermek- és ifjúkorom kérdése le is legyen zárva. *(Ismét megpróbál belemerülni a szövegkönyvbe, de fél perc múlva becsukja, félredobja; vidáman.)* Stuart Mária, milyen fenséges és gyönyörűségek leszek én a te bőrödben holnap este! Sose voltam igazán szép, de a színpadon gyönyörű széppé válok, ha kell. *(Kacéran.)* Míg nem veszik el tőlem ezt a szerepet, addig elhiszem, hogy még szép, hogy még fiatal vagyok. Na, nem az életben, hanem a színpadon.

Feláll, kihúzzamagát, majd teátrálisan.

Még messze a nap, amelyiken az én *Stuart Mária*-m megbukik. Pedig ezt a darabot *Stuart Mária* szépsége élteti. *(Szünet, majd kacéran.)* Hogy mit le nem írt rólam legutóbb ez a Lengyel Menyhért. Ilyen szépet még nem írtak ötvenesztendős – harmincnak látszó – színésznőről. Hiú vagyok, nem mondom. Cikke utolsó mondatát – ellenségeim bosszantására – kedvem lenne arasznyi betűkkel óriási plakátra kinyomtatni: Jászai ma, művészete teljességében legérdekesebb tüneménye a magyar színháznak! Hadd olvassák a „törvénykezők”. Úristen! Megint eszembe jutottak. *(Még mindig vidáman.)* Hát hiába menekülök a gyermekkoromhoz, a sikereimhez, a dicséretemhez, még az öndicséretemhez is?! Vissza tehát a vádlottnak fenntartott helyre.

Az íróasztal mögé áll, fölényesen mosolyog.

Készen állok, folytathatjuk! Nem felejtettem el, Jászai bírónő, hogy halálos ítéletet is lehet hozni... Vigasztalhatatlan leszek ugyan, ha halálra ítéltetem, mert az értelmetlen halál az én szememben nagyon szánalmas dolog... Felemelőnek tartom viszont, és gondolkodás nélkül vállalnám is az értelmes halált: a mártíromságot. A középkor egyik legnagyobbja, a magyar Margit királylány mártíromságát bizony fenségesnek és értelmesnek tartom, és hiszek önmagamban annyira, hogy ki merjem mondani, hogy én is vállaltam volna az ő helyzetében... Volt őbenne is azért egy kevés a színészből: tudta, hogy egy egész nemzet követi figyelemmel ön-agyonsanyargatását, ön-agyonéheztetését. Katarzist akart átéltetni nemzetével. Katarzist, mely maga a tisztítóúz, mely megvilágosítja a láthatatlant, meglátatja az Élő Égi Igazságot, a Legyőzhetlent... Gyönyörűen alakította a szerepet: akkora fényességű tüzet élesztett áldozatával, hogy annak világánál mindenki – királytyjától le egészen a legkiszolgáltatottabb katonáig vagy parasztig –, mindenki megláthatta saját lelke megváltásának ösvényét. Mindenki ezt mondta Margit áldozatának fenségességén elámulva: a legnagyobb megtette a magát énérettem, most rajtam a sor, hogy megtegyem a magamét – másokért! És élet- és harci kedvvel teltek meg a kiszáradt lelkek, erővel az ellankadt karok. *(Lehajítja a fejét, majd töredelmesen.)* Ó, én szánalomra méltó színész, mily ügyesen játszom most közönség nélkül is – önmagam megnyugtatóra, vigasztalására: az emberiség legnagyobbjait pályatársaim sorába rángatom le... Az előbb *Stuart Mária*t, most *Szent Margit*ot...

Hosszú ideig áll mozdulatlanul, majd előrejön; elragadtatással.

Nem, ó, nem voltam én szánalomra méltó mint színész, bocsánat: mint színészkirálynő, és nem lekicsinyelendő, nem megvetendő fegyver a színház. De Igazi Színházat! Igazi Színházat, mely a világ nyolcadik csodája lesz! Nem teszi be oda lábát hivatalnok: az elhivatottak színháza lesz! A színészek közül kiválasztom a legjobb harmincat-negyvenet. A jókat minden színházból a magaméba csalogatom! Majd magam döntöm el, mi kerüljön műsorra. Semmi szemét, akármilyen „modern”. Semmi, csupán azon elévülhetetlen érdemért, hogy nem magyar írta. A középszerű – akkor is, ha francia, angol vagy német – megszűnik ebben a színházban zseniálisnak kikiáltani. Eredetük akarok!... Ha a színházam méltó lesz terveimhez, akarásomhoz, akkor rásút a nap az új drámaíró-tehetségekre is! Madách Imrék, Katona Józsefnek fognak darabokat írni! Lesz magyar Shakespeare, ha lesz nagy magyar színjátszás. *(Szünet; csendesen.)* Álmodozó buta liba. Színházépítő, te... Mindent az első napon elrontanál. Hát tudsz te emberekkel bánni? Hányan nem gyűlölnék téged pályatársaid közül? Sorold csak fel a színészbarátaidat! Színész nélküli színjátszást kellene feltalálnod, ha színházépítő akarsz lenni... Vedd szépen tudomásul, hogy szükségszerű, hogy a Tóth Imrékből legyenek a színházigazgatók. Diplomáták kellene erre a mesterségre, nem tehetségek... Ki vagy te? Nemhiába Széchenyi István az eszményképed! A lelketek egyforma. Árvaságra ítélt. Széchenyi az Országgal akarta azt, amit te a Színházzal... Ó, mekkora volt az ő tétje! És milyen kicsi a tied. *(Hosszabb szünet, majd erőlyesen.)* Kicsi volna most a tét?! Kicsi? Ó, nem is annyira kicsi! Hiszek a színház lehetőségeiben! A színház előkészíthetné a csodát... Megteremthetné magát a szakrális fejedelmet... A színházban az történhetne... Az ember megvilágosodhatna... A csoda történne meg: az ember megpillanthatná az Igazságot... Szókratészokat, győztes Szókratészokat nevelhetne a Színház... Ráébresztené az Embert arra, hogy nem a pillanatnak kell élnie... Felszabadulna... Látóvá válna... Látná az Élő Égi Igazságot, a Legyőzhetlent... Látná azt az Igazságot, aki Isten önvédő megnyilatkozása... Megvilágosodna... Az Embert bizony a Színház megvilágosíthatja... S a megvilágosított ember győzedelmeskedik: önmaga felett és

a múlandóság felett... Bizony szent háborút vívunk a Színházban... A szakrális beavatások helye lesz a színház: sikeres beavatásokon fogunk ámulni... A katarzis maga a tisztítófűz... Mi is történik a történelem azon nagy drámai helyzeteiben, amelyek alapján a legvalódibb királydrámát, a legmagasztosabb tragédiát meg lehetne írni? Ó, e legvalódibb királydrámát az teszi igazivá, hogy főhőse az adott drámai helyzetben csak akkor győzedelmeskedhet, ha nem győzedelmeskedik... Vereségében diadalmaskodik: nem megsemmisül, hanem belép az örökkévalóság kapuján... És e kapu fénye elárasztja a nézőteret... És a katarzis ellenállhatatlan erővel sugalmazza, hogy aki meg akarja tartani életét, elveszti, aki pedig földi céloknál nagyobbakon tartja tekintetét, az megnyeri... A katarzis a halhatatlanság itala... A katarzis más minőséggé formálja az embert... Azzá, aki megvívja szent háborúját a sátánnal... Vakon lépnek be a színházba és látóként távoznak... A szakrális fejedelem is a nézőtér szüleit... Nem a színpadon valósul meg a szakralitás, hanem a nézőtér... És aki a valódi katarzist legmélyebben átéli, megpillantja Teremtőjét... E pillantásba belehal és újjászületik... Áldott legyen a katarzis! Áldott legyen a beavató színház minden szent rítusa: megvilágosító ereje és hatalma... Mindehhez a Színháznak már csak méltóvá kell válnia! Mindent el kell követnünk, hogy méltóvá váljon... A színész szent pap legyen és a színésznő szent papnő... Szentet avató szent pap és papnő... Egyetlen kínzó rémálom, hogy végül a látszatszínház győzedelmeskedik, mégpedig örök időkre... Nem, nem fog győzedelmeskedni, gondunk lesz rá, hogy ne győzedelmeskedhessen. *(Hosszú szünet, majd suttogva.)* A Színház Út... Út, mely vezethet a Mennybe, de vezethet a pokolba is... És azon múlik, hogy hamis papok vagyunk vagy valódiak.

Sétálni kezd fel-alá, majd leül egy karosszékbe. Hosszú ideig csendben ül, majd felkacag.

Somló Sándor, a drága, ő érezte hivatottnak magát színjátszásunk megmentésére! Igen, igen. S hogy mivel indokolta elhivatottságát? Egy rossz viccel: hogy Shakespeare is drámaíró és direktor volt egy személyben, s ő, Somló is drámaíró és direktor egy személyben. *(Jókedvűen.)* Ó, én nagyon szerettem ezt a Somlót. Főképpen mielőtt kinevezték!... Hogy ez Senki korában milyen szép, hűséges szemekkel tudott kérelmezni, milyen tapintatosan tudott kilincselni... Mennyi megváltói fájdalom volt mindig a szemében olyankor, ha előadásra váró darab volt a tarsolyában. És milyen hálásan tudott nézni, ha kegyeskedtem elolvasni új remekművét. *(Jókedvűen kacag.)* És én olyan szeretetre méltóan közöltem vele, hozzám méltó tapintatlansággal, hogy nem ajánlom előadásra. Ó, hogy köszönte becses őszinteségemet. Hogy ő megsértődött volna? Hát sértődésképtelensége volt legbecsesebb jellemvonása. E jellemvonásáért nevezték ki később igazgatónak. *(Még mindig vidáman.)* Előkelő hangzású neve volt a darabjának, melyben direktorsága idején megengedettett játszanom: *Fra Girolamo*. Az volt a veszte különben, hogy ennek a darabjának – ki hitte volna rajta kívül? – sikere lett. A siker hiúvá tette. És önteltté. És boldoggá. És elégedetté. Öntelten, boldogan és elégedetten vezette a színházat is. A sikeres, elégedett ember pózában csodálatra méltó volt. S mily méltósággal tudta viselni a meg nem érdemelt sikert e minden drámaírók legboldogabbika. Szerintem sajnálkozva gondolt Shakespeare-re is, hogy szegény kolléga, sajnos, életében nem vihette sokra. *(Magába mélyed, majd csendesen.)* Shakespeare nem vitte sokra? Írják ugyan, hogy megfáradt emberként vonult vissza a színházi világból. *(Szünet; felkiált.)* Ó, az ő lelkében ütközött meg a menny és a pokol! Hogy az összeütközésből milyen megvilágosító villámok csaptak ki!... Shakespeare időnap előtt visszavonult, de élt, alkotott, szenvedett és boldog volt egymilliárd évet.

Elégedetten mosolyog, a heverőhöz megy, ledől; rövid szünet után nyugodtan.

Somló Sándor drámaszerző és direktor úr, nézd el nekem, hogy e méltánytalan összehasonlításra éppen téged választottalak ki. Százak a hozzád hasonlók közül, a meg nem érdemelten sikeresek és sikerüket boldogan viselők közül minden bizonynal jobban megérdemelték volna, hogy a legnagyobb való összehasonlítás áldozati alanyai legyenek. *(Felnevet.)* Bocsásd meg nekem, hogy legrosszabbkor jutottál eszembe. Ilyen vagyok én, kötekedő természetű, könyörtelen, igazságtalan. Ha mindezek ellenére néha fején találom a szöveget, ez nem az én érdemem. *(Hosszabb ideig csend; hirtelen felül, élesen.)* Megérdemelsz te minden rosszat, Somló direktor úr. Irántad való gyűlöletemet, megvetésemet én nem titkoltam direktor korodban sem. Intrikáltál ellenem – gyűlöletemre és nyílt támadásaimra válaszul –, mint egy tehetségtelen komédiásnő. Mindent elkövetted, hogy pályatársaim meggyűlöljenek engem. Nahát, a mag, amit akkor elvettedél, kibújt, s akkora bokorrá nőtt, hogy eltakar. *(Hosszabb szünet, majd gyűlölettel.)* Képes voltam megalázkodni miattad! Apponyi Albert kultuszminiszter úrnak alázatos, könyörgő hangú, de ügyesen érvelő levelet írtam – leváltásod érdekében. Utána pedig ellened és a színház érdekében oly nemtelen fegyverhez nyúltam, hogy beteg lettem az önutalattól: felmentem a miniszterelnökségre Vészihez, hogy mint szabadkőművest bevádoljalak. A színház érdekében követtem el ezt az aljasságot, de a mai napig nem voltam képes megbocsátani magamnak.

Feltápáskodik a heverőről; csendesen.

Eszembe juttattad, Somló, hogy mit vállaltam el én ma mások, arra érdemtelenség helyett. A bíraskodást önmagam felett. Vissza is állok a vádolt helyére. És nemcsak jelképesen. Vállalom ennek a bíraskodásnak a végeredményét – ha halálos ítélet lesz a vége, akkor is. Túl nagy a Tét, a Színház... Hogy a Színház Isten angyalaié legyen és ne a sátán szolgálaié.

Sötét, majd függöny.

MÁSODIK RÉSZ

Néhány órával később. Fel-alá sétál; diadalmasan.

Törpék az óriás ellen! Fél évtizede sincs, hogy tanúi voltatok az én hatalmas győzelmemnek Keglevich intendáns úr és Festetich direktor úr ellen, kik előtt ti porig hajtottátok fejeteke! Ha ők nem voltak méltó ellenfelei Jászai Marinak, ti lesztok azok?! Jászai, persze, akkor olyan fegyvert használt, melyhez soha többé nem nyúl, mert nagyon megviselte az ő gyenge idegzetét ennek a fegyvernek a forgatása. De azt tette, amit akkor győzelme érdekében meg kellett tennie: hogy az ország közvéleményét ellenségei ellen fordítsa, felmondott a Nemzeti Színháznak. Most is mozgósítom az ország közvéleményét ellenetek? Nem teszem: nem lenne méltó hozzám, most már nagyobb vagyok, erősebb, hatalmasabb! *(Szünet; nevet.)* Az felejthetetlen, ahogy a közvélemény fogadta felmondásom híré! Fenséges küzdelem kezdődött el! Keglevich gróf úr őfőméltóságáról, mindenható intendánsunkról, leghatalmasabb ellenfelemről már küzdelmünk kezdetének másnapján azt olvastam a lapokban, hogy az utókor majd egyéb feljegyzésre méltó cselekedetére nem talál, csak arra a szégyenletesre, hogy ő volt az, aki Jászai Marit, színháza díszét, a méltán világhírű tragikát elűzte a Nemzeti Színházból. *(Féktelen vidámsággal.)* S ahogyan a közönség tüntetett a búcsúelőadásomon! A taps és az engem éltető kiáltások zaja miatt az előadást lépten-nyomon félbe kellett szakítani! A felvonásközöket is végigtapsolták, végigéljenezték. A színpad és az öltözőm csupa virág volt. És amikor nem engem éljeneztek, akkor a színház vezetőit gyalázták. A színházat és környékét megtölték rendőrökkel: vigyázzanak, nehogy meglincselje Jászai Mari ellenségeit a tüntető tömeg, nehogy tégláira szedhesse szét az épületet, melyből Jászait kiűldözték! Az utcán ráadásul lovas rendőrök állottak készenlétben! Így félték Jászai Maritól, amikor taktikából otthagya a Nemzeti Színházat! A belügyminiszter Keglevich könyörgésére még vidékről is rendelt fel rendőröket egyetlen személy, Jászai Mari ellen! Én meg rádöbbentem, hogy komédiásnő létemre Hatalmam van! A tragika életében először méltónak érezte magát Élektarához, Médeiájához, nagy tragikus hőseihez!... Milyen cikkeket írtam én is, s miket nyilatkoztam! Győzelmi mámoromban! Legnagyobb sikere a *Budapesti Napló*-ban megjelent nyílt levelemnek volt! Meg kellett írnom azt a cikket, mert Keglevich azzal vádolt, hogy anyagi okokból hagytam ott a színházat. Hát meg kellett védenem magam! Meg is védtem! Megtudhatták abból, hogy én csak méltó szerepeket és nem több pénzt kértem a színház vezetőitől. És hogy kérve kértem, változtassanak a színházat lealacsonyító műsorpolitikán. Válaszuk e könyörgésemre? Megfenyegettettem az intendáns és a direktor által, hogy a következő évről csak az esetben szerződhetek, ha őket színházmentő javaslataimmal többé nem háborgatom! Így akartak engem megalázní! Hát hogy tűrhettek volna?! Hogy mennyi szépet és jót le nem írtak rólam az újságok, hogy küzdelmemben segítsenek! Még az országház is tárgyalta az én ügyemet. Egyik képviselő a másik után emelkedett szólásra, és követelte az engem és ezáltal a kulturális életünket ért nagy sérelem orvoslását. Régi szép idők! Szegény Festetich direktor úr! Neki bizony mennie kellett a miattam kitért nagy felháborodás csillapítására. *(Felnevet.)* Festetich gróf úr mint a nagyobb hatalommal bíró Jászai Mari áldozata. *(Szünet; keserűen.)* Hatalmam! A mai nap nagy attrakciója: nyilvános megszégyeníttetésem, megbírságotgatásom szánandó, de irigykedő, gyűlölködő pályatársaim által mintha azt bizonyítaná, hogy hatalmam veszélyben van. *(Ismét vidáman.)* Annak idején: győzelmem nagy napjaiban Festetich direktor után Keglevich intendáns urat is menesztették volna, ha akarom, ha követelem. De úgy ellágyított a nagy öröm, hogy visszatérhetek végre az én Nemzetembe, haza, hogy ővele már nem törődtem, bántam is én, hogy Keglevich marad: megszégyenítetten, ártalmatlanul, hatalmát, tekintélyét elveszítvén a küzdelmünkben. *(Kiáltva.)* Hosszas, de izgalmas, örömteljes, lázas, csodálatos küzdelmem: Jászai Mari plusz egész nemzete a színház urai ellen! Hatalmam, erőm tudatában, legyőzhetetlenségem tudatában hogy is hathatott volna meg, hogy maga a miniszterelnök kér, könyörög, hogy menjek vissza a Nemzetembe. Mintha az ország sorsa függött volna a döntésemről, úgy könyörgött a miniszterelnök, megalázkodván előttem! *(Ironikusán.)* A kárpótláshoz tartozott az is, hogy örökös tagként vetek vissza. Úgyhogy most a Nemzeti Színház Törvényszéke egy örökös tagot kísérel meg lehetetlenné tenni.

Megáll, tekintete megkeményedik; ellenségesen.

Biztosan a magánéletem állítja pellengérré elsőnek azon a szánalmas törvényszékesdin! Mert nem az én diadalmas művészetem a fontos, hanem a jelentéktelen magánéletem! A magánéletem nem méltó a művészet papnőjéhez! Ez a vád elhangzik! Nem méltó?! A tietek méltó, persze, hiszen ti nem hagyjátok ott férjetekeket, szeretőtöket, csak megcsaljátok... És titokban, minden feltűnés nélkül.

Beleveti magát az egyik karosszékebe, majd szertelenül.

Tudjátok mit, drágaságaim?! Nem bántam meg semmit, és nincs szégyellnivalóm! Ez a lényeg! Mi szégyellnivalóm volna? Hogy Feszty Árpád a Jókai-lány szép hozományáért hagyott ott, azt ki szégyelli? Ő szégyellheti, de én nem. És Plesch János, utolsó „nagy szerelmem”, a nálamnál húsz évvel fiatalabb aranyifjú?! Nem szégyellem, hogy szerettem. Pedig akkor hagyott faképnél, amikor rájött, hogy nem vagyok aranytojást és grófi címekeket tojó csodatyúk. Mentségemre hozzam fel, hogy én őszintén és bolondul – igen, bolondul! – szerettem, s elhittem neki, hogy ő is őszintén szeret? Nem hozok fel mentéségre semmit. Ennyit mondok: amíg tartott, szép volt. Kívánom az ilyen nagy szerelmet – amilyenre én képes voltam ötvenesztendősen – minden fél évszázados asszonynak. Ennyit erről a kérdésről. *(Szünet; kacagásban tör ki.)* Azok közül, akiket én hagytam ott, kiket fogtok felelőlegesen? Kassai Vidor művész urat, első nagy férfiáldozatomat, egyetlen törvényes élettársamat... Elhagytam szegénykét, és miért is ne vádolnátok e nemtelen tettemért! *(Csúfondárosan.)* Szegény, elfeledett művészársatok végre eszetekbe jut, na nem azért, hogy segítségeteket felajánljátok neki, dehogy, világért sem, csupán azért, mert jó alkalom lesz a „jobb sorsra” érdemesült első és utolsó férjemuram szerencsétlen magánéletén való sajnálkozás annak bizonyítására, hogy Jászai Mari már akkor – huszon-egynéhány évesen – kimutatta a foga fehérjét, s mily kíméletlenül és kegyetlenséggel.

Feláll, sétálni kezd fel-alá.

Én megengedem magamnak a luxust, hogy nem titkolok el semmit sem önmagam, sem mások előtt. Reviczky Gyula számára valóban én jelentettem a szerelmet – elhagytam, Feszty Árpádkám az én számomra jelentette a szerelmet – elhagyott. Reviczky elhagyását halálom órájában sem fogom megbocsátani magamnak. Fesztynek megbocsátottam. *(Ingerülten.)* Mindezekkel: Reviczky és Feszty szerelme, miegymás, én nem akarom elterelni a figyelmet a Kassai Vidor ellen elkövetett bűneimről!

Megáll, hosszabb ideig áll mozdulatlanul, majd csendesen.

Az az igazság, hogy nagyra becsültelek valamikor, Kassai Vidor. Igaz szerelemmel szerettelek... Ezt persze ma már nem hinné el senki. Talán te sem. Hacsak nem őrzöd azt a száz szerelmes levelet, melyeket – szégyen, nem szégyen – szívből jövő szavaimmal fogalmaztam meg számodra. Azokban én nem hazudhattam, hiszen én akkor még azt sem tudtam, mi a hazugság... Azután mi történt? Kiábrándultam belőled, mert megmérte, és híjjával találtattál. Többek között, mert hamarosan rájöttem, hogy te nem igaz szerelemmel szeretsz engem. S mert elgondolkoztam azon is, hogyan lehetséges az, hogy te sohasem, egyetlen alkalommal sem – pedig hányszor szorultam volna rá – hoztál áldozatot értem. A legeslegkisebb áldozatra sem voltál képes, ha segítségre volt szükségem. *(Töpreng, majd tréfásan.)* Különbem te, Vidor lelkem, ha nem ábrándulok ki belőled, sose fejlődtem volna nagy színésznővé. Ugyanis te nem tartottál engem valami nagy tehetségnek, s a szerelmes asszony mindent elhisz az ő urának. Ha irántad érzett szerelmem tartósabbnak bizonyul, bizony én nem hagytalak volna magadra Kolozsváron a Nemzeti Színház hívására: ott maradtam volna melletted akár cselédként is. Tehát köszönöm, hogy idejében kiábrándítottál magadból. Nem is követtél el te sok vétket ellenem, néhányat azért szívesen felhánytorgatok: fukar voltál, csepp önkritikai érzéked sem volt, feleségre nem is volt soha szükséged, csak szeretőre. Papír szerint hitvesed, a valóságban olcsó szeretőd voltam néhány évig, ennyi... *(Hirtelen elérzékenyül.)* Hát jó, minék ne vallanám be, hogy abban az időszakban, amikor kivettem rád a hálomat, én oly nyomorult lelkiállapotban voltam: oly kilátástalannak láttam a jövőt, s annyira senkinek éreztem magam, hogy ha akkor eltaszítasz magadtól, én bizony a legelkeseredettebb lépésre szántam volna el magam. Lám, beismerem, hogy neked köszönhetem, hogy húszévesen nem mentem a Dunának... Világéletemben szófukar voltál, sose mondtad el, te milyennek láttál... Hogy szánalomból engedted volna magadhoz a pokolból felszínre kapaszkodott szerencsétlen teremtetést? Nem hiszem, nem olyan vagy, szánalomra nem lettél volna képes, tehát nem szánivalónak láthattál. Hogy szégyellted magad a múltam miatt, ezt is tudom. Te annyira kényes voltál erkölcsi tisztaságodra, te egy kuplerájba a világ minden kincséért be nem léptél volna, legénykorodban sem... Hát akkor, hát akkor te, édes Vidorom, te, te szépnék láttál engem, és szerelmes voltál belém. Most jövök rá, milyen erős küzdelmet vívhattál magaddal, hogy elfogadtathasd naponta tisztára sópört lelkeddel a rettenetes tény, hogy nem zárdából frissen szabadult szűz liliomszál, hanem egy „viharos múltú”, tövises rózsa a választottad. Hogy én ezt csak most ismertem fel, hogy te engem legyőzhetetlennek bizonyuló szerelemmel szerettél vőlegény korodban, hát ez bizony elég nagy kár... Egészen jókedvre derített ez a felismerés! Sőt egészen elérzékenyültem. Meg is fogom neked írni, hogy mennyit köszönhetek neked, sőt híresztelni is fogom: hadd tudja meg a világ, hogy te milyen nemes lelkű férfi vagy. Igazán kár, hogy olyan korán kiábrándítottál magadból, igazán kár, hogy nemes arcodat a zord, önző, komisz férfi álarcával eltakartad, hiszen ha nem ábrándulok ki belőled, legalábbis nem olyan hamar, hónapok alatt, akkor én gyermekeket szültem volna neked, s akkor én most nem érezném magam oly rettenetesen egyedül. Ellenségeim nyilai úgy pattanának le az anyaság páncéljáról! Ki törődne akkor oly kicsinységekkel, mint ez a „törvényszékesdi”? Időm se lenne rá. Oly igazán jó anya lettem volna. Amilyen gyarló nevelő volt az apám, oly lehetetlent nem ismerő, gondos, áldozatkész szülő lett volna énbelőlem. *(Elkomorodik.)* Minden bizonnyal elhanyagoltam volna szegénykédet. Mikor lett volna nekem időm velük foglalkozni? Egyel több okom volna lelkiismeret-furdalásra, ha gyermekeim lennének. Az az igazság – rettenetes igazság –, hogy csak a

Színházért vagyok képes önfeláldozásra. És miképpen önfeláldozásra, mások feláldozására is. A házasságomat is érte áldoztam fel, nézd el ezt nekem, Kassai Vidor, egyetlen törvényes élettársam és első igaz szerelmem. Én voltam képtelen a házasságra és nem te! Oly nehéz beismerni, de mindig benned kerestem a hibát. Talán igazságos lenne, ha elmennék hozzád, hogy megkövessék... Nem megyek, persze.

Leül; hosszú szünet, majd csendesen.

Vezeklésképpen én Cenkre, Széchenyi István sírjához zárandokolok, ha tehetem. Ő az egyetlen, akinek emléke előtt meg-alázkodik az én megalázhatatlan lelkem... Ő Legnagyobb volt a legnagyobbak között. Ő volt a szakrális fejedelem a szegény méltatlan királyok, Ferenc és Ferdinánd helyett? Szakrális fejedelem királyi szék nélkül?... Nem is olyan ritka dolog a világtörténelemben... Szókratészt is mint szakrális fejedelmet kínáltatták meg a méregpohárral olyanok, akik a szakralitást felfogni sem voltak képesek... Szakrális fejedelem... (*Vidáman.*) Ő, volt és van magyar szakrális fejedelem... A Szent Koronánk... Hogy is vált azzá? A Szent Korona a szakrális uralkodó jogutódja... Vagy a Szent Korona maga a szakrális fejedelem? Ami a Szent Korona tana szerint a Szent Koronáé, az bizony régen a szakrális uralkodó volt. Akit még illetett a felségjogok összessége... Ő, a szakrális fejedelem képes volt méltóképpen fenntartani a kapcsolatot az Égi Világgal... (*Felkacag.*) Szakrális fejedelmekről, szakralitásról igen gyakran elmélkedem, hát nem csoda, hogy túl sokat követelek embertársaimtól?... Még Kassai Vidortól is... Egy kiszolgáltatott vidéki színésztől képes lettem volna elvárni, hogy erős és önfeláldozó legyen, megfélemlíthetetlen legyen, legyőzhetetlen legyen...

Feláll; határozottan.

Arra születtem, hogy igazságtalan legyek! Mindenkiel szemben igazságtalan vagyok... Az én apám tíz helyett dolgozott, kemény ácsmunkát, hogy rengeteg gyermekének előteremthesse a mindennapi kenyeret. Semmiség-e ez? Nem volt rongy ember, nem volt csupán egy megvetésre méltó gyermekkínzó... És hogyan dolgozott?! Örömmel, jókedvűen! Hányszor hallottam fűtyülni vagy énekelni a gyalupadja mellett. Máskor soha. Szenvedélye volt a munka! És a legbüszkébb ember volt az én apám! És rátarti, zárkózott, nehezen barátkozó! Csak két barátja volt egész Győrben. Nem véletlenül. A rátarti büszke embernek nincs sok barátja. Apám, tőled örökölttem a munkabírástomat. Köszönöm neked. És a rátartiságomat. Köszönöm neked. (*Csendesebben.*) A rátarti, súlyos szavú és cselekedetű nagy ember és a szájalomra méltó kis komédiás keveréke volt az én apám. Kár, hogy a nagy embert egyre gyakrabban legyőzte benned a kis komédiás, apám. (*Szünet; higgadtan.*) Akármennyire szeretném, nem bocsáthatok meg neked. Talán elővigyázatosságból? Mintha félnék, hogy ha neked megbocsátok, megváltozik az önmagamhoz való viszonyom is? Mert az én életem lényege nem más, mint az önmagammal folytatott szakadatlan küzdelem. De ebben a küzdelemben sohasem a szájalomra méltó Jászai Mari kerekedik felül...

Leül az íróasztalhoz, könyökével az íróasztalátamaszkodik, majd mély, rendíthetetlennek tűnő nyugalommal.

Drága, tisztelt, szeretett, becsült pályatársaim, hagyjatok fel a támadásokkal, mert úgyszólván hiába: fölénybe velem szemben nem kerülhettek. Hát ellenfelek vagytok ti? Vannak nekem méltóbb ellenfeleim! Erősek, hatalmasok! És még ők is tartanak tőlem! Éntőlem miniszterelnök is kért már bocsánatot, elfelejtették? (*Büszke mosollyal.*) Azt pedig Herczeg Ferencről tudom, hogy Tisza István miniszterelnök úr öccsellencéjének mily nagy fájdalmat okozott, hogy én azt nyilatkoztam: nem lépnék Tisza Istvánnal egy dobogóra. Lám csak, keményebben meg mertem sérteni a miniszterelnököt, mint Török Imrét. Török Irma ezt tudja. Hogyhogy nem vont le következtetést abból, hogy Tisza nem idézett törvény elé, és nem is próbált kellemetlenkedni?! Tisza tudta, hogy virtusból bántom és igazságtalanul, és persze Török Irma ennek ellenkezőjét tudja: hogy nagy szomorúságomban és igazságosan bántom.

Feláll, egyenes tartással jár fel-alá a szobában.

A természetünkkel, igen, a mi önveszélyes, tragikusan önmagunk ellen dolgozó magyar természetünkkel kellene legelőször is megküzdenem! Ama „csodálatos” képességünkre gondolok például, amellyel nemzeti értékeinket, múltunk nagyjait, népünk hősie erőfeszítéseit fitymáljuk, egy legyintéssel elintézzük. Vagy ami még szomorúbb, végérvényesen elfelejtjük. Nem nekünk voltak szent királyaink, István és László, nem nekünk volt Nagy Lajosunk, Mátyás királyunk, Dózsa Györgyünk, Bethlen Gáborunk, Rákóczi Ferencünk, Zrínyi Miklósunk, Széchenyi Istvánunk?! Az indokolatlan, méltánytalan magyar kisebbségi érzést, csak ezt tudnám kiverni a népemből! (*Ironikusán.*) Mintha nem is a Szent Korona népe lennénk... Tudjuk mi még egyáltalán, hogy mit jelent a Szent Korona misztériumában élni? (*Anekdótázó előadásban.*) Az Anjou-korszak utáni királyválasztáskor, 1387-ben az országgyűlés tagjai feltételeket szabnak a királynak, s ezt mintha már a Szent Korona közjogi tanának azon tétele alapján tennék, hogy a király személye és a közhatalom egymástól elválaszthatók. De mivel a közhatalomban már a rendek is részesülnek, kezdik felfogni, érteni, hogy a Szent Koronához nekik, a rendeknek éppen azért van közük, mert a Szent Korona jogalany, tulajdonképpen Ő a magyar államhatalom alanya. Rövidesen pedig olyan különleges helyzet alakul ki, amelyben Magyarország főemberei a hatalmat a király nélkül, de a Szent Korona nevében gyakorolják. A királyt, Luxemburgi Zsigmondot mint esküszegőt a magyar rendek letartóztatják – és a Szent Korona már ekkor alanyává válik egy időre az államhatalomnak. S ha a Szent Korona az államhatalom egyedüli alanya,

az országos tanács jogszerűnek tartja, hogy a kiállítandó okleveleken a Szent Korona pecsétje szerepeljen. E pecsét körirata: Sigillum sacre corone regni Hungariae. Ugyanekkor az esztergomi érsek felveszi a Szent Korona kancellárjának címét... Amikor néhány hónap múlva Zsigmond király kiszabadul, akkor természetesen újra gyakorolhatja a királyi hatalmat.

Visszamegy az íróasztalhoz, leül, elkomorodik; csendesen.

Ha magasztos dolgokról oly sokat elmélkedem, akkor mivel magyarázható, hogy nem teszem túl magam egyetlen vállrándítással azon a nevetséges tényen, hogy pályatársaim ellenem mertek fordulni? Nem vagyok elég erős ahhoz a vállrándításhoz? (*Magába mélyed, majd csendesen.*) Te, Jászai Mari, nem fogod te önmagadat könnyedén és könnyelműen becsapni... Semmiféle Színházi Törvényszék nem fogja küzdökedvedet szegni, nem bizony. (*Szünet; felnevet.*) De még jókedvem se! Mert az is van nekem nagy ritkán: jókedvem... Mint derült égből a villámcsapás, úgy csap le rosszkedvemre az áldott jókedvem, a legváratlanabb pillanatokban. Mint most, amikor a Színházi Törvényszékre emlékezvén, Török Irma nagyságos művésznő utálatos és sértődött arca megjelenik előttem. (*Szünet, majd vidáman.*)Egyszer attól lettem rettenetesen vidám, de olyan vidám, hogy órákig hasztalan próbáltam csillapítani kacagásingeremet, hogy egy újságírógyerek gyermekkori fotográfiát kért tőlem. Kacagtam, kacagtam... Még akkor is kacagtam, amikor az ifjú ember már rég elmenekült rémületében, kacagtam jóízűen, azt kacagtam, hogy engem egyetlenegyszer sem fényképeztek le gyermekkoromban, hogy nekem egy vizes kötél a gyerekkori arcképem. S kacagtam, hogy ezek után már csak az hiányzik, hogy egy szép napon megkérdézzék, milyen volt a kedvenc babám, meg hogy melyik volt a kedvenc játékomban! (*Szünet; csendesen.*) Visszaemlékeztem életem leghosszabb és legjóízűbb kacagására, talán annak reményében, hogy elkacagom magam, de ehelyett Kassai Vidor jutott eszembe. Már másodízben ezen a napon. Kiugrana a bőréből örömeiben, ha megtudná. (*Szünet; hirtelen derűsen.*) Életem vidám, örömteljes eseményeire kell most gondolnom, erre van most szükségem. Csak azért is! Ha az embernek el akarják venni az életkedvét, akkor meneküljön legszebb emlékei védelmébe, s ne a Kassaijaira gondoljon. Legnagyobb győzelmeire gondoljon akkor! Azért is! Legnagyobb győzelmemet az Élektárral arattam! Akárkik, akárhol játszották abban az időben ezt a csodálatos darabot – Párizsban, Berlinben, Bécsben –, mindenütt megbukott. Én sikerre vittem, több százszor játszottuk telt házak előtt, Európa összes színiintézményének legnagyobb csodálkozására. Az aranykoszorút, az irigyletet is az Élektáráért kaptam. Bár ne kaptam volna: annyival több ellenségem lett az aranykoszorú miatt, ahány levele volt szerencsétlen koszorúnak. (*Elkomorul.*) A legfurcsább, legkülönösebb, hogy nemcsak a színpadi dicsőségemet, hanem harcomat – még az érte vívott küzdelmemet se bocsátja meg nekem a színésznépség... Képtelenek elnézni nekem, hogy mertem felemelt fejjel szembeszegülni azokkal a diktátorocskákkal – direktorokkal, intendánsokkal –, akik előtt ők négykézláb csúsztak-másztak, ráadásul nemegyszer le is győztem azt, akit ők elfogadtak már szeretett, nélkülözhetetlen zsarnoknak. Hát meg lehet ezt nekem bocsátani? Szegénykék! Nem ismerték fel idejében a törvényt: ha az ember meghajol, beletapoassák a porba: a lehajtott emberi fő úgy vonzza a taposni vágyó csizmát, mint a mágnes a vasat...

Feláll, majd kemény hangon.

Festetich, Beöthy, Somló direktor urak kibuktak az igazgatói székből – Jászai viszont maradt a Színpadán, s hiába próbálják kedvét szegni, küzdelmét nem hagyja abba! Tóth Imre direktor úr is menni fog – a jelentéktelenségbe. Jászai viszont megingathatatlan a hitében és harci kedvében! Erős még, sőt pártja is van: ezen ország színházba járó népe. A megalázásomra megrendezett komédia?! Megválaszolok én nekik! Talán még meg is bocsátok nekik! Nem lesz könnyű, nem vagyok hozzászokva a megbocsátásokhoz... Először történt meg, hogy *nyíltan* fordultak ellenem, drága pályatársaim... Nyíltan! Ez azért becsülendő. Méltó válaszképpen nem gyűlölettel vagy megvetéssel nézek majd rátok a holnapi napon, hanem megbocsátó szeretettel.

Leül egy karosszékre; egyre nagyobb elragadtatással.

Az én annyiszor átkozott csodálatos betegségemet, azt miért nem veszem életem e nehéz órájában számításba?!... Alkotók, nagyra születettek, emberfeletti küzdelmet vállalók betegsége! Ó, nem oly könnyű felismerni ezt a csodálatos betegséget, mely tulajdonképpen nem is betegség. Kicsi még ennek a betegségnek a megértéséhez, hatalmas titkaihoz az orvostudomány. A szerencsétlen gyógyászok a titokzatos betegség ismérveit félremagyarázván, hol szívujjoknak, hol asztmásoknak meg mit tudom én, milyen gyógyíthatatlan testi betegségben szenvedőnek, hol meg elmebajosnak tekintették e betegséggel megáldottakat. Ó, együgyű orvosok! Ma sem tudnak sokkal többet a betegségről, mely nem betegség, de annyit végre nyilatkozni mertek, hogy valóban van egy titokzatosága folytán kiismerhetetlen álbetegség, ami se nem testi, se nem elmebaj, és éppen keresik az elnevezését. Ó, áldott, csodálatos, titokzatos betegségem! Hányan kigúnyolhattak miatta a hátam mögött, hisz nevetségesnek tarthatja valóban nem szívderítő tüneteit, ki nem áldatik meg vele. Fiatalságomban én is, tudatlan, együgyű színésznőcske, mily alávaló fölénytel mosolyogtam meg e betegség kiválasztottait, hisz hogyan is láthattam volna túl a látszaton: képes voltam kikacagni, kigúnyolni őket, sőt – mert nem haltak bele szenvedésükbe – meg is vettem őket, mint rossz komédiásokat. Hát mennyit érthettem én meg? Hogy vannak, akik halálra sápadnak, szívükhöz kapnak, s az orvos legyint, hogy semmi bajuk, másokról csurog

a verejték, de másnap nagyobb fizikai erőfelfejtésre képesek, mint a legegészségesebb fiatalok... Meg sem magyarázták, de ha reggeltől estig magyarázták volna, akkor sem értettem volna meg, hogy mi van a titok mögött. Hogy nem hisztéria, nem „színhátság” van a titokzatos tünetek mögött. De hát ki lehetett volna képes megmagyarázni?! Ma ki lenne képes megmagyarázni?!... Hát hogyan is lehettem volna képes felfogni, hogy a legnemesebb küzdelemnek, melyben az ember jobbik énje rosszabbik énjét próbálja halálos szorítással megsemmisíteni, e gigászi belső küzdelemnek külső jelei azok a nevetséges rosszulletek. Igen, tudatlan koromban a lélekben lezajló legnagyobb küzdelem nevettem ki... És nevetném ki még ma is talán, ha nem áldatom meg én is e titokzatos betegséggel, melynek külső tünetei, legfőképpen az asztmásokéhoz hasonló rohamaim, jaj de keményen megviselnek... Míg testi betegségnek hittem, mennyi ideig és mennyi pénzért kezelték eredménytelenül a világ legrangosabb fürdőhelyein és szanatóriumaiban. *(Boldog nevetéssel.)* Kemény harcainak köszönhetem különben, hogy én is megkaptam e szent betegséget, hisz kilátástalannak tűnő nagy harcaink vállalása előtt előbb önmagammal kellett megküzdenem, önmagamot kellett legyőznöm. Lelkemben lezajló nagy, felemelő csaták származási jelei: elviselhetetlen, asztmásokéhoz hasonló fulladásos rohamaim, ó, már csak kikacaglak titeket, hisz tudom, hogy ártalmatlanok vagytok, a lelkemben folyik a nagy küzdelem, ti csak jámbor hírnökök vagytok! *(Továbbra is elragadtatással.)* A magamfajta csak egyet tehet: akaraterővel túri a betegsége okozta kínokat, és nem átkozza álbetegségét, hanem áldja, túri és áldja!... Áldom azért is, legelső sorban e nehéz órámban azért áldom, mert védelmet nyújt a gyalázatos öngyilkosság ellen... Melynek gondolata, töredelmesen bevallom, megkörnyékezett engem ezen a napon, melyen színházam: igazi otthonom: mindenem ellenem fordult. *(Vidáman.)* Az viszont könnyen megérthető, kevés szóval megmagyarázható, hogy e csodálatos betegség kiválasztotta miért nem lenne soha képes önkezeléssel véget vetni életének. *(Diadalmasan.)* Íme az én egyszerű, de világos magyarázatom: a testi fájdalom, amit az önmagát belső harccal legyőzhetetlenné erősítő harc ember érez – Isten szent adománya ez a fájdalom! –, e sokszor elviselhetetlennek tűnő fájdalom a Jászai Marikat lelkük földi burka, sebezhető, szárandó testük gyenge, igen könnyen megsemmisülhető voltára figyelmezteti, s így halálfélelmet: halál félelmét, élet szeretetét, tehát életkedvet vált ki! Megbecsülhetetlen gyógyír ez! *(Felnevet.)* Elismerem, elsősorban hitemre, megérzéseimre és személyes tapasztalataimra hivatkozhatok ez „elméletem” igazolásában! De a tudósok majd igazolni fogják tudományosan. Mi más lenne a dolguk?! *(Diadalittasan.)* A legrettenetesebbel szemben védett vagyok hát! Engesztelhetetlen, halálotat kívánó pályatársaim, hiába kezdtétek el a harcot ellenem... Esély nélküli a harcotok! *(Elterpeszkedik a karosszékekben, elengedi magát, szemét lehunyja, elmosolyodik.)* Ó, Istenem, ha szegény pályatársaim tudnák, hogy mennyire félttem, mennyire félttem Szókratész méregpoharatól... Mekkora biztonságban érzem most magam, s milyen erősnek, legyőzhetetlenné... Származási estém volt, nem tagadom... Egér táncolt az asztalomon, s én oroszlántól reszkettem... Ó, dehogyis gyűlölöm őket. Miért gyűlölném?

Feláll, sétálni kezd fel-alá.

Megengedhetném-e én magamnak, hogy gyűlöljem őket? A harag, a gyűlölet nem nemesíti a lelket, hanem fárasztja. És időpocsékolás. Nem marad ideje az embernek a győzelmével törődni. *(Szünet; suttogva.)* Ha nekem fiam született volna! Hatalmas, győztes életre neveltem volna. Az én fiam, miközben szavaimat hallgatná, érezné is, amit érzek, s ez azt jelentené, hogy nevelésem... Az én fiam, az én gyermekem...

Megáll, arca elkínzottá válik, torkaszakadtából üvölti.

Hazudtam önmagamnak, és hazudtam másoknak! Nekem nem azért nem lett gyermekem Kassaitól, mert nem akartam! Nekem azért nem lett gyermekem, mert meddő vagyok! *(Szünet; valamivel csendesebben.)* Kolozsvárról Marosvásárhelyre utaztunk fellépni, szekérral, ládák tetején. Jaj, hogy rázott a szekér. Miért nem fogadtál kocsit terhes feleségednek, cudar, kupori Kassai! Rázott a szekér, és eleredt a vérem... Minden vérem elfolyt... Én akartam, hogy legyen gyermekem, akartam, akartam, akartam! *(Szünet, majd csúfondárosan.)* Nem hagysz te se békén ma este, Kassai Vidor. Váloperünk idején arra kértél, segíts nekem bizonyítványt előteremteni saját hitványságomról. *(Gyűlölettel.)* Jobb, hogy meddő lettem, semhogy tőled gyermekem legyen. Semmi örömöm abban a gyermekben nem lenne, ha a te természetedet öröklí. S ha nem a tiédet, akkor kiét? Apámét?... Anyámét? Aki olyan tiszta és áldozatkész, mint anyám volt, az életképtelen. Hát az én természetemet?! Önmagamot egyetlen példányban is nehéz elviselnem!...Köszönöm hát neked, Kassai, hogy azon a rettenetes napon sajnáltad a pénzt a kényelmes és biztonságos kocsira – születendő gyermekünkötől. Köszönöm, nagy jót tettél. *(Felkacag.)* Á, lehet, hogy nem is akkor lettem meddő. *(Öngúnyal.)* A sors velem mindig kivételezett, hát meddőséggel is kegyeskedett megáldani... Persze, hisz színésznek számára a meddőség nagy szerencse... Mindenki más szerencsecsillagát elhomályosító ragyogással tündököl az égen a szerencsecsillagom! Miből is áll az én életem? Szerencsés helyzetek láncolata. *(Felnevet.)* A porosz–osztrák háborúban is, kiskorú markotányoslány koromban őrmester erőszakolt meg, nem közkatona... Még előbb... Apám vizes kötéllel vert és nem láncsal, így nem törtek össze a csontjaim. S

később? Színművésznő lettem, egyre irigylettebb, egyre híresebb, egyre nagyobb, egyre gyűlöltebb! S aztán? Aranykoszorúval tiszteltek meg, mint a legnagyobbakat, a színészet királynőjévé kiáltottak ki. Tovább! Folytasd csak! Híres szerelmeiddel nem volna kedved eldicsekedni?! (*Élesen*.) Vádolnak, Jászai Mari, mert jogtalanul vagy elégedetlen a sorsoddal! Az örömet, boldogságot mindig születése órájában meggyilkoltad, mintha nem is éreznéd otthon magad csak az örök és öncélú elégedetlenség poklában. És van-e olyan bűn, vétek, hiba, amivel te még nem vádoltad magad? Te mintha szeretnél is a vádlott szerepében tetszelegni! (*Csúfondárosan*.) Ó, dehogyis! A vádló szerepében szeretnék tetszelegni! De kit vádoljak? Titeket, szegény pályatársaim?! A valódi vádhoz hit is kell, valódi hit... Ó, nagy az én hitem! Nagy? A szerelemben, a nagyban, örökben, igaziban sem hiszek – bár a szerelmet nagynak, halálosnak, nap tűzénél perzselőbbnek, mennyországosnak éltem át mindig, mindig a legutolsót tartván leghalálosabbnak; szerettem butát, okosat, szentet, zsenit, szélhámost halálos szerelemmel, s aztán kit én hagytam el, ki engem hagyott el; adná Isten, hogy még egyszer szerelmet hazudjon nekem valaki, adná Isten, hogy el is higgyem; a kiábrándulás napján én mindig azt mondtam: megérte!; de a Szerelemben, a legyőzhetetlenben, a halhatatlanban hogyan is hihetnék: dörzsölt komédiásnő vagyok én, nem naiv lelkű poéta! Hiszek persze a barátságban, hiszek az emberi nagyságban, hisz Széchenyi Istvánok is születtek a mi évezredünkben! (*Szünet; egyre ünnepélyesebben*.) De szeretnék hinni valamiben, ami legelviselhetetlenebb pillanataimban is erőt adna: abban szeretnék hinni, hogy az Igazság, az Élő, Égi Igazság őrangyalként védelmez engemet... De hiszen védelmez, valaki onnan fentről engem mindig védelmezett... Legnagyobb kérdés: Milyen az Igazság? Ki az Igazság? Az Égi Élő Igazság, aki legyőzhetetlen? Platón két és fél ezer éve figyelmezteti a világot az Igazság legyőzhetetlenségére... Miképpen hisz Szókratész az Igazságban még azután is, miután igazágtalanul halálra ítélték? Szókratész nyugodt a mérgepohár felhajtása előtt, hiszen az igazágtalanságot nem ő követte el, tehát nem ő lesz az Áldozat. Ó, az Igazság mint Égi Lény: Isten egyik megjelenési formája. S a világ megszűnne létezni, ha becsapható lenne. Érvényesíti önmagát, hiú reménye a bűnösnek, az igazágtalannak, hogy sokáig késik... Az Igazság Isten Önvédő megnyilatkozása. A legnagyobb Erő, a legszilárdabb Hatalom. (*Elmosolyodik*.) Hogy nem maga Igazság-Isten vett engem külön pártfogásába? Ha nem vagyok is különleges és rendkívüli kegyeltje, azért növeli Ő bizony az én hitemet, küzdőszellememet, önbizalmamat. Ó, Hatalmas Igazság, mily sokat jelentesz nekem. A Benned való bizalmamnak köszönhetem, hogy képes vagyok új erőt gyűjteni újabb és újabb küzdelmeimhez! (*Szünet; suttogva*.) Én megfejtettem a legértékesebb titkot: Az ember visszaszerezheti az örökkévalósághoz való jogát... Csakis tisztességes küzdelemben tudja visszaszerezni, az Igazság felügyelete alatt, csinálni, hamiskodni itt nem lehet... Egyszerű: e földi létben nem a percért, hanem a végtelenért érdemes élnünk. Földi létünkben az örökkévalóságra kell függesztenünk tekintetünket: minden cselekedetünket annak kell alárendelnünk, hogy visszaszerezhessük az örökkévalósághoz való jogunkat. Ó, csak emberi, sárba húzó gyarlóságaink legyőzése sikerüljön. Annak az önmagunknak a legyőzése, aki nevetséges földi hívságoknak szolgál... Én már majdnem legyőztem. Ha legyőzöm, ragyogni fog nekem is a fényen túli fény, rávezet a Hídra, amely az Eget és a Földet összeköti. Hisz sejtem, már-már tudom, mi nyitja az Ég kapuját...

Leül az íróasztalhoz, magába mélyed; csendesen.

Egy kissé mintha elragadtattad volna magadat, Jászai Mari! Tudod, mit hitess el már önmagaddal? Azt a szerény igazságot, hogy nem Szophoklésznek születtél, csak Élektrája megszemélyesítőjének. Kicsinyled magad mint színészt?! (*Mély gúnyjal*.) A hit kérdései valóban korod legfontosabb kérdései, hát tetszelegsz a filozófus meg a teológus pózában?! A színésznőt talán már le is nézed önmagadban! Ne emlékeztessetek emberfeletti boldogságodra, amikor Élektra szerepét megkaptad?! Áhítatos nyilatkozataidra azokban a csodálatos napokban, amikor megvívta nagy harcodat Élektrád színpadi győzelméért? (*Álpátosszal, karikírozva*.) Élektrát fogom játszani! Nincs az én fejemben jelenleg több ennél a gondolatnál, nincs a szívemben több egyetlenegy érzésnél, mert valósággal szerelmes vagyok Élektrába. Nem vagyok képes másra gondolni, másról beszélni, csak róla, az Egyetlenről. E szerepért érdemes volt megszületnem!... Szerelmem tárgyában élek! Egy vagyok veled! Szívem az ő mellében ver, vérem az ő ereiben forr – ó, hogyan forr! Élektra! Ó, nagy Szophoklész, köszönettel köszönöm, hogy megtanítottál így szeretni. (*Nem bírja tovább, kacagásban tör ki; öngúnyjal*.) Ilyen voltam, ilyen rettenetesen lelkendező, ilyen elviselhetetlenül rajongó. (*Hosszú szünet, majd csendesen*.) Az a gyanúm, hogy ilyen vagyok most is. Nem baj, hogy ilyen vagyok. Ó, akkor vagy még nagyobb pátosszal nyilatkoztam a többi nagy színpadi győzelmem idején is... Mint Médeia, mint Antigoné, mint Stuart Mária, mint Gertrudis, mint Imogen, mint Lady Macbeth, mint Volumnia. És reggelig sorolhatnám – panaszkodás, elégedetlenkedés helyett. (*Szünet, majd elmosolyodik*.) Ó, Istenem, hogy előttem van! Mintha ma lenne... Az a hatéves művésznő! Istenem! Az én első szereplésem! Amikor eljegyeztettem a színészettel, pedig még fogalmam sem volt, hogy az mi fán terem, nem is hallottam azt a szót, hogy színház... Hát hatéves voltam... Hogy elfelejtettem azt a hatéves primadonnát... Évekig, nem: évtizedekig eszembe se jutott... És most itt áll előttem... Milyen félnék, de milyen aranyos... Milyen gyámoltalan... De mi az a tűz a szemében? Már van öntudata, színésznői öntudata. A ruhája rongyos, a haja kócos, arca maszatos. De a maszatos arcon boldogság: a hatéves primadonna érzi, hogy játéknak sikere van... Érzi, de nem érti... Ezért gyámoltalan és félnék. Mintha ma történt volna, úgy

emlékszem. Ó, Istenem! Első fellépésem Pannonhalmán... Szent István napja volt. Roppant nagy búcsú. Ezrével tolongtak a hívők – és koldusok. A tér kellős közepén egy kopasz, vak koldus gajdol. Forró, tüzes délidő. Árnyéknak nyoma se. A vak koldusnak fekete és fényes a koponyája... És folyik róla az izzadság. És én már ott is állok mellette, zsebkendőmmel törölgetem, a vak koldus fejét törölgetem. És kimondhatatlan gyönyörűséggel hallgatom, hogy a körülállók rólam beszélnek. És sűrűn hullnak a krajcárok a koldus ölébe... Én nem tudom abbahagyni, törölgetem tovább. Hogy hagyhatnám abba? Sikerem van. Szárazra töröltem már rég az öreg koldus tar koponyáját, de nem tudom abbahagyni... Hisz mindenki a játékomat figyeli. És nem tudják levenni rólam a szemüket... És én nem tudtam, hogy azért voltam boldog, mert találkoztam a színészettel... Még színházat nem is láttam belülről, de szerepelt már szerepeltem. *(Csendesen.)* Hogy mikén ment át az az aranyos, gyámoltalan, tüzes szemű, kócos-rongyos, félénk-aranyos kislány primadonna, míg egy igazi színpad deszkáira felléphetett... De a színpadi sikernek mindig úgy tudtam örülni, mint az a hatéves kislány: belefeledkezve, mértéken felül. A szünni nem akaró tapsnak, a színpadra dobált vagy az öltözőbe hozott virágcsokroknak... Végtelen nagy örömmel fogadtam mindig a sikert! Ilyen vagyok ma is, és nem szégyellem, dehogys szégyellem. Csodálatos hivatás ez az enyémm! Legyen áldott Szigligeti emléke, ki engem kezdő koromban mindenki ellen csak védett, ki erősítette az önbizalmamat, Szigligeti, kedves, szép emlékü első igazgatóm a Nemzeti Színháznál.

Feláll; sétálni kezd fel-alá.

Mekkora békesség van most az én lelkemben! Ó, ha ezt a békességet semmi sem zavarhatná meg. *(Szünet; ellenségesen.)* Drága pályatársaimat én szerethetem, én megbocsáthatok nekik, de ők? Ők gyűlölnék és gyűlölni fognak. Nem baj, az a fontos, hogy le nem győztem általuk. Színházamat nem hagyom ott akaratok szerint, az életből nem lépek ki titkos óhajuk szerint. De szeretetüket sem nyeres el soha. Engem meggyűlöltek, és életem végéig gyűlölni fognak. Meggyűlöltek, mert nem bocsátok meg nekik semmit. És nagyon jól tudják, hogy soha nem is fogok megbocsátani azoknak, akik az elhivatottak húsát tépik, lelkét mérgezik. *(Kiabál.)* Például hogyan bocsáthattam volna meg nekik, hogyan hallgathattam volna el felháborodásomat, amikor megbuktatták Gárdonyi Géza *Zétáját*? Annak a darabnak nagy sikere lett volna, nagy, megérdemelt sikere. Megbukott! Szép szöveg, de rossz szereposztás, semmi rendezés, a próbákon semmittevés... Kinek fáj, hogy megbuktatták? Hogy felelőtlenül, negyedikészen mutatták be? Gárdonyinak és nekem. Csak azért tűzték műsorra, hogy befogják a száját azoknak, akik a magyar Nemzeti Színháztól magyar dráma bemutatását is követelik. Hát be van tömve a szájuk. És ismételtelen be van bizonyítva, hogy a magyar drámát hagyni kell a fenébe, hiszen úgyis megbukik. Hogy is írhatna Gárdonyi Géza életképes drámát?! Még ha Oxfordban járt volna iskolába! És ki állt a pártomra, amikor a színház bölcs vezetőit felelősségre vontam a bukásért? Senki. Támadtam volna meg az újságokban saját színházamat? Hát ez lesz a vége! S a drága pályatársaim, akik a *Zétá*-ban játszottak? Cinkosok! Még örültek is, hogy nem kell komolyan venniük a próbákat, hogy rendező helyett egy fölhúzott báb mond meg nekik annyit, mikor kell sutogni, mikor kiabálni. Szerepépítkezés! Ettől már elszoktak. Miféle színészeink vannak! Szegény Gárdonyi! Nincs neki is jobb dolga, mint drámát írni?! Magyar író magyar színháznak? Miért? Menjen Londonba, fordíttassa le angolra, járja ki magának, hogy bemutassák, talán sikere lesz. A londoni siker után persze itthon is sikere lesz! Hiszen milyen alapon, mire hivatkozva buktatnák meg, ha Londonban bebizonyosodik, hogy jó darab? A bukás akkor már nem drámairodalmunk, hanem a színjátszásunk tehetetlenségét bizonyítaná. Mi lett volna tehát itt, a Nemzetiben a londoni siker után? Odaadták volna a legjobb rendezőnek, kiosztották volna a legjobb színészeknek, próbálták volna nem négy-öt, hanem negyven-ötven napig; végeredmény: ez a Gárdonyi-darab lett volna az évad legnagyobb sikere. Gárdonyi, Gárdonyi, meg kellene hogy tanítsalak viselkedni. Ó, legalább neked elmondtam volna mindezeket a bemutató estéjén – vigasztalásul. Mert te, szegény, bizonyára még el is hitted, hogy rossz a darabod. Jobb pedig, mint a nagy lelkendezéssel műsorra tűzött import színművek kilencven százaléka! Meg fogjuk-e valaha becsülni saját értékeinket?! Igenis, színészetünk, drámairodalmunk, nyelvünk elleni véteknek tartom az idegen darabok lelkiismeretlen, mohó importálását... Mintha nem lenne már mindannyiunk előtt világos, hogy igazi, valóban jelentős színjátszás nincs jó eredeti drámairodalom nélkül.

Megáll; ingerülten.

Ideje lenne másra is gondolni, nemcsak a színházra. Olvassak? Mindegy, csak önmagammal ne foglalkozzam a színház helyett. *(Felkacag.)* Mert akkor megint a színházhoz jutunk vissza. *(Szünet; majd határozottan.)* Történelmünk nagyjai, hatalmas küzdelemben győzedelmeskedők... *(Szünet; öngúnyval.)* Jászaí, te szegény, talán csak nem nagy, győztes életű elődök után kutatsz ismét? Nono! Minek az alapján emlegetnéd magad egy napon velük?... Drámai helyzetetek, lehetőségeitek volnának azonosak? Hát azonos a helyzetünk, csak a méretek mások: az én felelősségem, valamint lehetőségeim oly parányiak... Szánalomra méltó a küzdelmem... *(Szünet; határozottan.)* Szánalomra méltó a küzdelmem, mert a színház gondja nem gondja az országnak... Ország gondja lesz! Mert akarom!... S ha az ország gondjába nem fér bele a színház dolga, akkor törődni fogok az országnak gondjával. *(Lázasan.)* Erőtlen vagyok színésznőként? Tapasztalni fogjátok az erőmet, drága felebarátaim! Hatalmas leszek, és erős! Mindent megteszek a hatalomért! Meg tudom én játszani a legfélelmetesebb zsarnokot is! Aztán majd meglátjuk... Hát addig is: Éljen

Jászai Mari! Új értelme van hát az életnek. Megtalálom én a módját, hogy felülre kerüljek. Csak egy kis aljasság, törleszkedés, könyöklés, csalás, öntömjénezés, esetleg zsarolás kell hozzá. Ezek a legélesebb „modern” fegyverek. Kíméletlenül lesújtok a gyengébbekre, és furfanggal oldalba támadom az erősebbeket. Aztán majd szépen fejük fölé emelnek a legyőzöttek, ismét megkoszorúznak – még azt is elvárom ám, hogy harmat csillogjon a koszorúm aranylevelein, szép nagy gyémántokból műharmat, éljenezni fogtok, a lábaimhoz borultok, boldog lesz, aki a talpamat nyelvével érintheti. Így lesz! Megértettem én az idők szavát. Gyarló, eredendő szabadságukkal élni nem tudó, nem is akaró emberké, fogadjatok el zsarnoknak engem is! Eljutni hát a hatalom legmagasabb csúcsára! Fájni fog ott a csúcson a lelkem, de tiértetek, szeretett felebarátaim, mégis fel kell kapaszkodnom arra a csúcsra. Mit meg nem tesz egy zsarnok, hogy imádói érdekében és örömeire még nagyobb zsarnok legyen! Elöttem hát a megmászandó új számárlétra! Alsó fokára fellepek színidirektorként! E helyen igen hamar meggyűlöltem magam – elnézést, nehezen szokom meg a magas politika szóhasználatát helyesbíték: szerettem meg magam –, lévén, hogy porig alázom az egész társulatot a rendező uraktól az epizodistáig, a színházból mihamar egy nagy romhalmaz lesz, a romhalmaz tetejéről már rá is lépek a létra következő fokára: kultuszminiszter leszek vagy valami hasonló. Itt sem fogok építeni, csak rombolni. Visszaélni a hatalommal – e gyönyörűséges műveletben fogom tökéletesíteni magam. És fogadni fogom, most már nem százak, hanem tízezrek alázatos tiszteletét, hálaöngyöngyét, soha nem lankadó mélységes szeretetét – rombolómunkám jutalmául. Be nem lépek majd olyan színházba, ahol nem szórnak virágot a lábam elé, az igazgatót, kinek gerince nem elég hajlékony bokámig hajlongani, elcsapatom... Taps és éljenzés közepette minden tisztességes direktort elcsapatok. Hogyan tovább? Játszottam én a *III. Richárd*-ban, olvastam én Machiavellit. Engem nem lesz képes megállítani senki! Célba veszem a miniszterelnöki széket. Ő, nem lesz nehéz: csak jó színészi formából ki ne essek! És miniszterelnökként se féltsen senki engem! Akinek nem hajlik a gerince, azért kioperáltom! Igaz embert egyet sem tűrök meg, országom javára egyetlen intézkedést se hozok, jogot csak egyet hagyok meg: dicsőíttetésem jogát. A tölem való rettegetés és az irántam való szeretet tölti majd be mindazok lelkét, akik érvényesülni akarnak! Oly irgalmatlan leszek, oly megátalkodottan könyörtelen, hogy szeretetetek hamarosan átcsap imádatba! Nem is lesz más dolga senkinek országomban, mint legszeretettebb zsarnoka imádása; akik még nagyobb boldogságra vágnak, azokhoz kegyes leszek: engedélyezem nekik, hogy macskakövekként lapuljanak az úton a talpam alatt, amerre járok virágosöbön, óriási tömeg éljenzését kevély mosollyal, kegyesen fogadva. Mi sem természetesebb mindezek után, mint hogy a következő lépcsőfokra, a számárlétra csúcsára már fel se kell lépnem. Oda majd feltaszít hűséges népem – fegyverforgató, egyenruhás imádóim biztatására –, én nagy kegyesen megszüntetem a monarchiát, majd még kegyesebben királlyá koronázatom magam... Miért ne tenném meg ezt is legalázatosabbá szelídített népem forró óhajára? (*Kacagásban tör ki.*) Jászai, te megkoszorúzott színészkirálynő, új szerepedben fölülmúlod önmagadat, sikerülni is fog. Meg tudnám tenni, lelkiismeret-furdalás nélkül képes lennék porig alázni a népet, lelkiismeret-furdalás nélkül: mert nincs olyan rossz, amit meg nem érdemelne az a nép, amely belenyugszik megaláztatásába. (*Kiáltva.*) Csak Jászai Mari nem fog belenyugodni: ezért Jászai Marit kötél általi halálra ítéltetem!

Leül a földre; zokogni kezd. Hosszúszünet után csendesen.

Nincs jogom könnyekkel könnyíteni magamon... A komédiásnőnek gyerekjáték könnyeket előcsalni... Csak tiszta szívből nevetni, örülni nehéz a komédiásnőnek... Mert Jászai Mari komédiásnő egész életében a tragikus szerepkört gyakorolta. (*Szünet, majd gyámoltalanul.*) Kleopátra akarok lenni. Shakespeare Kleopátrája. Mert ő volt az, az a legyőzhetetlen, megrettenthetetlen, aki a megaláztatást, a kiszolgáltatottságot, lelkének megtörettetését képtelen volt elviselni, vállalta inkább a fizikai megsemmisülést. Pedig hogy szeretett volna élni! Kleopátra nem büntelen. Ő tűz és víz, szépség és átok... De a legbátrabb: a vipérát volt bátorsága keblére tétetni! Szegény Kleopátra... Hát ha nem hiszek az ember nagyságában, akkor... De hát még születnek Széchenyi Istvánok, egyre több születik. S ha a színház felnő önmagához, akkor a leghatékonyabb segítség az ember megváltásában... A színház elő fogja készíteni a csodát... Megteremti a szakrális fejedelmet... Az ember megvilágosodik. A csoda történik meg: az ember megpillantja az Igazságot. Szókratészokat, győztes Szókratészokat nevel a Színház... Ráébreszti az Embert arra, hogy nem a pillanatnak kell élnie... Nem gyarló Önmaga válik meghatározóvá... Felszabadul... Látóvá válik. Látni fogja az Élő Égi Igazságot, a Legyőzhetlent... Látni fogja azt az Igazságot, aki Isten önvédő megnyilatkozása... Megvilágosodik... Az Embert bizony a Színház megvilágosítja... S a megvilágosított ember győzedelmeskedik: önmaga felett és a múlandóság felett... Bizony szent háborút vívunk a Színházban... A szakrális beavatások helye lesz a színház: sikeres beavatásokon fogunk ámulni. A katarzis maga a tisztítóú... Mi is történik a valódi drámában? A tragédiát az teszi igazi drámává, hogy főhőse az adott drámai helyzetben csak akkor győzedelmeskedhet, ha nem győzedelmeskedik. Vereségében diadalmaskodik: nem megsemmisül, hanem belép az örökkévalóság kapuján... És e kapu fénye elárasztja a nézőteret... És a katarzis ellenállhatatlan erővel sugalmazza, hogy aki meg akarja tartani életét, elveszti, aki pedig földi céloknál nagyobbakon tartja tekintetét, az megnyeri. A katarzis a halhatatlanság itala... A katarzis más minőséggé formálja az embert... Azzá, aki megvívja szent háborúját a sáttánnal... Vakon lépnek be a színházba és látókként távoznak. A szakrális fejedelem

is a nézőtéren születik... Nem a színpadon valósul meg a szakralitás, hanem a nézőtéren. És aki a valódi katarzist legmélyebben átéli, megpillantja Teremtőjét... E pillantásba belehal és újjászületik... Áldott legyen a katarzis! Áldott legyen a beavató színház minden szent rítusa: megvilágosító ereje és hatalma. A színház valódi szellemi központ, beavató központ... Színészkirálynő, a legszentebb beavatás papnője lehetsz! Hatalmas vagy, erős vagy, legyőzhetetlen vagy!

Feláll; határozottan.

Erős vagy, Jászai művésznő! Oly erős, hogy képes voltál vállalni, hogy a színházad méltánytalan „törvénykezősdiére” méltó választ adsz: szabad elhatározásodból vállalod az önvizsgálatot: ügyésze, bírása, vádlottja leszel a méltányos tárgyalásnak, melynek esküdtseke saját lelkiismereted. Az ítélet most kihirdetetik! Ha halálos ítélet lesz, nem fogsz semmiféle „betegség” védelmébe menekülni. Nem lenne méltó. *(Szünet; zaklatottan.)* Hát az méltó, hogy nem mersz megjelenni azon a szerencsétlen tárgyaláson? Hogy nem mersz a szemükbe nézni?! *(Az órájára néz.)* Félóra múlva kezdődik a tárgyalás. Sietnem kell.

Sötét. A lassan felerősödő fény csak az ünnepélyesen álló Jászait világítja meg; pátosszal.

Tisztelt és szeretett pályatársaim! Elnézésüket kérem: Nagyra becsült Színházi Törvényszék! Elérkezett hát az önök által oly türelmetlenül várt nagy nap, melyen engem nyilvánosan megvádolhattak, és minden bizonnyal el is fognak ítélni. Sikerült kiügyeskedniük, hogy a vádlottak padjára kerüljön a sérthetetlennek hitt Jászai Mari. Sikerülkhöz gratulálok. Nem örültem e tisztas gyülekezeti elé való idézésemnek, megjelentem mégis alázatos szívvel, mert azt reméltem, hogy a bírói tisztséghez méltó lesz a viselkedésük. Keservesen csalódtam! Mert őszinte szó ezen a tárgyaláson el nem hangzott: még azt sem merték őszintén szemembe mondani, miért oly égbekiáltóan fontos az önök számára az én megszégyenítésem. Szavaimat nem a harag, hanem a fájdalom diktálja. És megnyugtatómra mondom: bosszúmtól nem kell tartaniuk. Már csak azért sem, mert nem ismertem fel senkit önök közül. Mert nincs arcuk. Sikerült elrejtieniük igazi arcukat. Mégiscsak jó színészek önök. Kívánom, hogy tehetségüket színpadon is igazolni tudják. Ha szavaim súlyosak lesznek is, ne ijedjenek meg tőlük: biztosítom önöket vádlotthoz illő mély alázatomról. A kulisszák mögötti béke éber védői szerepében tetszelegnek itt előttem. S pénzbírással akarnak megalázni engem, ki, vádjuk szerint, emberi és művésznői méltóságában sértettem meg Török Irma pályatársnőnket. Komolyan vehetem-e szerepüket, komolyan vehetem-e vádjukat? Komolyabban, jelentőségük nagyobb tudatával ülnek itt ezekben a rozoga színházi székekben, mint maga Tisza István a díszes miniszterelnöki székben...Kenetteljes hazug szavakkal próbálták elviselhetővé tenni ezt az elviselhetetlen helyzetet. Nevezétek csak bátran nevén az igazi vádat, mely minden bizonnyal nagy és hatalmas, mint ellenem irányuló buzgalmatok, melynek ez a törvényszékesdi csak egyik legszelídebb megnyilvánulása. Ha továbbra is mellébeszéltek, azt fogom hinni, hogy buzgalmatok célja a legméltatlanabb elégtétel: hogy azok, kiknek annak idején végig kellett nézniük, hogyan tesz Jászai Mari fejére az aranylevelű koszorút, kárpótlásul akkori elviselhetetlen szenvedésükért most Színházi Törvényszék előtt szeretnék megalázni a megkoszorúzottat. Semmi sem fontosabb már ebben a színházban: hadd kezdjen el minél előbb őszülni a haj a megkoszorúzott fején. *(Ironikusán.)* Kedveskéim, alakításeim legalább jól a magatokra erőltetett bírói szerepet, hogy én, ki annyiszor elégedetlen voltam a színpadi alakításaitokkal, most végre gyönyörűségemet leljem a játékokban. Szakítsatok félbe engem, mondjatok ellent nekem! Legalább ebben a nem kívánt játékban legyetek méltó partnereim, ha már a színpadon képtelenek vagytok azzá válná... Lám, tudok én sértő szavakat vagdosni a fejetekhez, hallottátok-e őket? Lesz-e, ki a méltó választ méltó módon megadja erre?! Megaláztam Török Irmát?! Ha tinektek fogalmatok lehetne az ember megaláztatásairól! Mit tudhattok ti a meg nem alázható lélek megpróbáltatásairól? Ravasz szavakkal azt mondtátok, hogy ha a színpadon nem is, a kulisszák mögött mindannyian egyenlőek vagyunk. Én pedig ezt kérdezem: hivatottak vagytok-e, vagy hivatalnokok? Senki hivatalnok velem nem egyenlő! Legalább ne tűnne oly szárnalmasnak a gyűlöletetek. És a félelmetek. Mert a gyűlölet mellett a félelem is megjelent a szemetekben. Nincs mitől félnetek, Jászai Mari nem bosszúálló, s ideje sincs efféle kicsinységekre. Vagy talán az utókor nehezteletéséről tartotok, s ezért a félelem a szemetekben? Örvendeztetek inkább: az utókor haragja csak jót tesz veletek: ki Jászait megtámadja, bekerül a színház történetbe. Mindazokból pedig, amit elmondtam itt előttem, kedveseim, felismerhetnétek, hogy mi a tragika komédiája: a nagyság bűvöletében él, a nagyságot keresi az ő szárnalmas nappali életében is, és nem találja.

Elhalványul, majd felerősödik a fény. Előrejön, leül a földre, fejét tenyerébe hajtja. Felemeli a fejét; csendesen.

Nem mentem el a megalázó tárgyalásra, mert eszembe jutott a sas... Az a szép hatalmas sas – képtelen vagyok elfelejteni... Fekete kétségbeesés és tiszta égen. Egy óriási halászsast üldözött nyolc-tíz vércse, semmi kis undok vércse... A sas ott fenn előbb az erdőnek, majd a Dunának vette útját, a vércsék utána. Néha-néha csapott egyet, nagyot, kétségbeesettet a szárnyával, mikor azt hitte, valamelyik üldözője alája kerül... De bizony azok fölényben látszottak lenni, mindenikük a sas fejére vágott egyet-egyet, ahogy sikerült megközelítenie... A sas észak felé is menekülni próbált, fáradt, egyre fáradtabb szárnycsapásai a dicsőségtől: az élettől való riadt, iszonyú búcsúintégetéseknek tűntek. A vércsék diadalmasan a nyomában... Nem igazságos, kiállottam.

Feláll; öniróniával.

Sas, akit legyőznek a vércsék is. Szép történet, pfuj... Félsz önmagadtól, jobban, mint a vércséidtől? Te nagy harcos, te küzdelmes életű. (*Ironikusan felkacag.*) Na lássuk csak, miket találsz még ki Szókratész méregpoharától való félelmedben, te legyőzött legyőzhetetlen, te megalázott megalázhatatlan. (*Szünet; csendesen.*) Nem méltó hozzád az ily szálnalmas rettegés...

Hosszabb ideig áll mozdulatlanul, majd elmosolyodik.

Győzőm kellett, le kellett győzőm szánandó önmagamat. Nem történhetett másképpen. Hisz tudván tudom: az Igazság tulajdonképpen Égi Lény: Isten egyik megjelenési formája, Isten Önvédő megnyilatkozása, a legnagyobb Erő, a legszilárdabb Hatalom. Hát én szembefordulhatnék vele? Vagy éppen egy színház fordulhatna szembe vele? Ó, Hatalmas Igazság, tudom, hogy rajtam múlik, rajtunk múlik, hogy megtudhassuk, hol a Híd, hol a Kapu, az Ég kapuja. Csak legyünk képesek legyőzni azt az önmagunkat, aki nevetséges földi hívságoknak szolgál. Én legyőztem-e a mai estén? Hát mi más történt? Ismét sikerült legyőzőm a gyenge Jászai Marit, ennyitörtént csak ezen az estén, semmi más.

Rövid szünet után feláll; mély nyugalommal.

Késő van. Ideje elmondanom az esti imámat is: Méltó, valóban méltó, Neked is tetsző, Téged is szolgáló további küzdelem lehetőségét add meg nekem, Mindenható Istenem, miképpen fenn a színpadon, azonképpen lenn a földön is. Ámen.

Hirtelen sötét, majd függöny.